

מאמרים מתוך הספר

בעין חינוכית

לב. לפעמים מצווה לדבר לשון הרע

ההלכות ידועות: איסור לשון הרע ואיסור רכילות, חובת כיבוד הבריות ושלילת הלבנת פניהם. הדברים ידועים, גם אם לא קלים ליישום. אך לעיתים, לא רק שאדם רשאי לדבר לשון הרע, הוא מצווה על-כך, כחובה!

מפרשיית גדליה בן אחיקם¹ אשר נרצח על-ידי ישמעאל, אחר שלא האזין גדליה ל"רכילותו" של יוחנן בן קרח, ומהאשמתו הסמויה של גדליה עצמו במעשה², הסיקה הגמרא³ הלכה למעשה: "אמר רבא, האי לישנא בישא, אע"פ דלקבולי לא מבעי, מיחש ליה מבעי" [לשון הרע הזה, למרות שאסור "לקבולו" ולהתייחס אליו כעובדה, עם זאת צריך "לחוש" שמא הדברים נכונים]. אמנם, אסור היה לגדליה להפלייל את ישמעאל, אך חובה הייתה עליו לאסוף מודיעין ולהציב שמירה, שמא יש דברים בגו. לא הייתה זו רשותו - אלא חובתו, ומשלא נהג כך, גם הוא אשם ברציחתו, ברציחת אנשיו ובהגליית שארית הפליטה. לא כך נאה, לא כך יאה, לכל אדם, ודאי וודאי למנהיג הנושא בעול הציבור.

עניין זה בא לידי ביטוי גם בהסמכתה של תורה⁴ את "לא תלך רכיל בעמך" אל "לא תעמוד על דם רעך" - וכי מה הקשר בין איסור רכילות מזה לחובת הצלת הנפש מזה? ובכן - משיבים בעל אור החיים וכן הנצי"ב על-אתר - הסיפא באה לתחום ולסייג את הרישא. נכון הוא ש"לא תלך רכיל בעמך" ואולם אפילו לאיסור חמור זה יש גבול, והוא "לא תעמוד על דם רעך". משום כך, "אם יודע שאיש אחד רוצה לירד לחייו של אדם אחר, הרי זה מחוייב להודיע ואסור לעמוד על דם רעך".

וכך נפסקה הלכה למעשה על-ידי החפץ חיים⁵: "אם אחד רואה שחבירו רוצה להשתתף באיזה דבר עם אחר, והוא משער שבדאי יסובב לו על-ידי זה עניין רע, צריך להגיד לו כדי להצילו מן העניין הרע ההוא. כגון שרוצה ליקח אחד לשרת אותו בביתו, וזה מכירו מכבר שהוא גנב [...] מחוייב מן הדין להגיד לו".

1 ירמיה מ-מא.

2 שם מא, ט: "אשר הכה ביד גדליה".

3 בבלי, נדה (סא ע"א).

4 ויקרא יט, טז.

5 הלכות רכילות כלל ט, סעיפים א, ג ובאר מים חיים שם.

מקירות לבו אף צווח, בהקשר זה, בעל ה'פתחי תשובה' (על שו"ע או"ח, סימן קנו): "כל ספרי המוסר מרעישים העולם על עוון לשון הרע, ואני מרעיש העולם להיפך – עוון גדול מזה וגם הוא מצוי יותר, והוא מניעת עצמו מדבר במקום שנצרך להציל עשוק מיד עושקו!"

ומן התיאוריה אל הפרקטיקה: צאו ושאלו עצמכם מהם 'גבולות הגזירה'. למשל, אדם המציב עצמו מועמד לבחירות: להתייחסות לצורת השפס או עובי המשמנים וודאי אין כל הצדקה, שכן מה בינם לבין התאמת המועמד למישרה? ברם, מה אם קופה של שרצים מאחוריו, וקופה זו אינה ידועה לציבור? ובכלל אלו 'שרצים' הם הרלוונטיים? מעילה בכספים או גם בגידה בתא משפחתי? התנהגות אלימה או גם מחלות 'סמויות'?

ובהקשר אחר: שידוכין. כאשר נשאלים על אודות חבר/ה ש"יוצא/ת": כמה לספר, כמה לא לספר? לנדב מידע או רק להשלים מידע? מה מהותי ומה שולי וזניח? האם אירוע מן העבר הרחוק הוא רלוונטי? אמונות ודיעות? הישגים? איך התנהג בהתנתקות?⁶

- התשובה הקלה: לשון הרע! רכילות! אסור לדבר!
- התשובה המאוד-קלה: מצווה! חובה! ספר מייד!
- התשובה הקשה, והנכונה: "הלב יודע אם לעקל ואם לעקלקלות" (סנהדרין כו ע"א) [לבו-שלו יודע אם באמת התכוון להועיל או שרק ניצל פירצה!]. מישהו אמר שכל ההכרעות קלות!

לג. יש "גאווה טובה מאוד"?!¹

על שבחה של מידת הענווה כמעט מיותר להכביר מילים. בירושלמי² תמצתו ואמרו קצרות: "מה שעשת חכמה עטרה לראשה, עשת ענוה עקב לסולייסה"; רמב"ם הורה³ כי בשונה מרוב המידות, בהן על האדם לנקוט דרך ממצעת – שביל זהב, הרי לא כן במידת הענווה; בה ימקם האדם את עצמו בקצה היותר מרוחק מן הגאווה – "שיהיה שפל רוח ותהיה רוחו נמוכה למאד". וכן במקורות רבים נוספים.⁴

ברם, אחר שדברים אלה הם מן המפורסמות שכבר אינם טעונים הוכחה, בהם אין להאריך. לא כן ביחס לאמירה הפוכה, זו שבאה להציב תמרור אזהרה דווקא מפני "עודף" ענווה! תפיסה זו, לפי שהיא פחות ידועה, ולפי שאי-פרסומה הוא לרועץ, ראוייה אם כן להבלטה, ומשהו – ומקוצר היריעה רק 'משהו' – מזה להלן.

שלושה פגמים ראשיים עלולים לצמוח מענוות-יתר: (א) ענוות-יתר עלולה לסרס יצירתיות וחדשנות. עלול אדם לומר מי אני ומה אני שאעיר ואסתור, אבקר ואחלוק, אוסיף ואפרש וכו' על מה שאמרו, או לא אמרו, קדמונים קדושי עליון; (ב) ענוות-יתר עלולה להוריד מהאדם משא של מחויבות, של אחריות, של תודעת אצילות המחייבת; (ג) ענוות-יתר של האדם כלפי עצמו עלולה ליצור תחושה דומה כלפי זולתו: מה אני לא 'משהו' אף חברי לא 'משהו', חלילה. חכמי ישראל, ובעיקר אישי מוסר וחסידות, שהיו מודעים לכך, ביטאו ביקורת נוקבת נגד גישה כזו. שורש לביקורת הם מצאו כבר בתיאור תנ"כי שמהלל את נוהגו של יהושפט, מלך ישראל: "ויגבה לבו בדרכי ד' " (דברי הימים-ב יז, ו). נוהגו זה של יהושפט התפרש כך על ידי רבי יעקב עמדין:⁵

[...] יש גאווה אחרת רוחנית [!] טובה מאוד [...] יש לנו לילך אחר מדותיו יתברך [...] וכל מה שהאדם נלכד במצודת יצה"ר בא לו מחמת ששוכח

- 1 המצי"ב הוא תקציר של מאמר ארוך ומפורט יותר בנושא. למאמר המלא, ראו: <http://neworot.macam.ac.il/SectionPage.aspx?id=7>, NOBLESS OBLIGE, דף שבועי – בר אילן, גיליון 646, ויקרא תשס"ו.
- 2 שבת (א, ג [ג, ע"ג]).
- 3 הלכות דעות ב, ג.
- 4 להרחבה ולהעמקה, ראו במאמר המלא (לעיל הערה 1).
- 5 ר"י עמדין, הקדמת סידור בית יעקב – סולם בית אל, לעמבערג תרס"ד, עמ' 9.

יחוסו הנורא ונפלא כי בן מלך הוא [...] לפיכך עצה טובה וגדולה וחשובה היא מי לה' אלי, ידע ישראל כי ה' הוא מתגאה בו [...] והוא שהכתוב משבח יהושפט ויגבה ליבו בדרכי ה'.⁶

למעשה, כבר רבנו בחיי ן' פקודה עמד על כך,⁷ בהבחינו בין גאווה שלילית לגאווה חיובית: "גאווה שתהיה מחמת הגופים היא מרחקת הכניעה מן הלב" והיא שלילית, ללא ספק. הוא הדין גם גאווה רוחנית: "שיתגאה האדם בחכמתו והצדיק במעשהו". ברם ישנה גאווה משובחת:

והמשובח, כשמתגאה החכם בחכמתו והצדיק במעשהו הודאה לגודל טובת הבורא עליו בהם ושמחה בעבורם, ויגרום לו להוסיף ולהשתדל בהם [...] מודה לאלהים על מה שחננו מן המעלות, ומשבח אותו על אשר הפיקו לקנות החמודות. וזאת הגאווה אינה מזקת לכניעה ולא מרחקת אותה, ובכמות אמר הכתוב ויגבה לבו בדרכי ה', אך היא מסייעת אותה ומוסיפה בה [...].

תפיסה זו של 'יחוס מחיבי' חוזרת ונשנית במגוון סגנונות. רבנו יונה גירונדי כתב בשערי העבודה:⁸

"הפתח הראשון הוא שידע האיש העובד ערך עצמו, ויכיר מעלתו ומעלת אבותיו, וגדולתם וחשיבותם וחיבתם אצל הבורא ית'. וישתדל ויתחזק תמיד להעמיד עצמו במעלה ההיא, ולהתנהג בה תמיד..."

וכן כתב המגיד רי"י מפולנאה:⁹

[...] גם בעונה צריך לפעמים מידה בינונית והוא צורך גבוה מאוד כמו ששמעתי ממורי [= הבעש"ט זצ"ל] שרוב ענוותנותו של האדם גורם שנתרחק מעבודת הש"י שמצד שפלותו אינו מאמין כי האדם גורם ע"י תפלתו ותורתו שפע אל כל העולמות וגם המלאכים ניזונין ע"י תורתו

6 בשעתו התפרסם בשם הרב ח"ד הלוי, שיש מקום – בעיקר לספרדים – להימנע מהוצאת ציציות מעל הבגדים, בין השאר מחשש יוהרא (הוראתו זו התפרסמה שוב ושוב בשו"ת עשה לך רב, אם כי לימים מיתן את סגנון הכרעתו בזה – ראה והשווה: חלק ב סימן כ, חלק ג סימן ב, חלק ה עמ' שכה, חלק ו עמ' שיו, חלק ח עמ' שלח-שלט). זכורני, כי כאשר דנתי בדבר לפני מו"ר הרב אברהם שפירא זצ"ל, הרי זו הייתה תגובתו המיידית: "ויגבה לבו בדרכי ד' " מלמדנו כי אדרבה, מצוות טעונות הבלטה, התפארות ואפילו גאווה! בספר חובות הלבבות, שער הכניעה, פרק ט.

7 ספר שערי העבודה להחסידי רבינו יונה גירונדי ז"ל, מכת"י, מהדורת בנימין יהושע זילבר, בני ברק תשכ"ז, עמ' א-ב.

8 תולדות יעקב יוסף, וורשא תרמ"א, פרשת עקב, עמ' 361–362.

ותפלתו¹⁰ שאילו היה מאמין זה כמה היה עובד ד' בשמחה וביראה מרוב כל...¹¹.

לגישה זו, השוללת ענווה שלא במקומה, יש גם נגזרת יישומית, מעשית-חינוכית. כך למשל הומלץ בספר חסידים:¹²

יש ענוה יורשת גיהנם ומנחלת אש [...]. כיצד, מי שרואה בניו או קרוביו ותלמידיו בתרבות רעה ובידו למחות בחירופין והכאות ואומר בלבו אהיה מעורב דעתי עמהם ולא אהיה מחרף ומכה, הרי זה מנחילם גהינם.

*

אמור מעתה: גדולי ישראל אלה מצאו לנכון לומר, ולא אחת, כי לצד הבעה חוזרת ונשנית של חשיבות מידת הענווה ומיקומה כמסד עבודת ד' ראויה, חלילה להזניח את הבעת מעלתו, ערכו וייחוסו של האדם ואת הדרישה להכרתו במתחייב ממעלה סגולית זו.

אין לכחד, וחייבים לומר בכנות וביושר: מסר זה של ביקורת על ענוות-יתר בא במשורה, בכמות שאינה דומה כלל ועיקר לזו המדגישה את נחיצות הענווה בעבודת ד', ועם זאת – כמות אינה בבואת-כל. דומה שהמסר ההפוך, המצדד – לעיתים, במידה, ובמקום ובזמן הראויים – דווקא בגאווה, מסר זה ערכי, מהותי וחשוב לא פחות. **"לפעמים אין צריכים להתיירא מגדלות, שהיא מרוממת את האדם לפעול גדולות"** (ראי"ה קוק, מדות הראי"ה, ענווה, ח, עמ' קמא).¹³ דגש זה, לא רק על הכלל כולו הוא בא ללמד – מעלת כלל ישראל – אלא גם על הפרט בישראל, אותו פרט שחננו הבורא בכישורים וביכולות ייחודיים,

10 השוו אגרת התשובה, לבעל התניא, פרק ו: "והנה יעקב חבל נחלתו כתיב, עד"מ [=על דרך משל] כמו החבל שראשו א' למעלה וראשו השני למטה, אם ימשוך אדם בראשו השני ינענע וימשך אחריו גם ראשו הראשון כמה שאפשר לו להמשך" [ובדיוק אותו משל, עם ביסוס על אותו מקרא, בסידור בית יעקב הנ"ל, עמ' 6!]; ואריכות דברים אצל ר"ח מוולוז'ין, נפש החיים, שער א פרקים ד-ז.

11 ראו שיחת הרב אביגדר הלוי נבנצל לפרשת קרח תשס"ד, http://www.hakotel.org.il/docs/Neventzal_Korach_5764.doc "יש לדעת באיזה מקום יש לנהוג בענוה. ישנה ענוה כמו זו של משה ואהרן, שביטלו את עצמם לרצון ה', 'נחנו מה' (שמות טז, ז-ח) – אין לנו שום עצמיות. זוהי ענוה טובה. אבל **ישנה גם ענוה של יצר הרע**, שהוא אומר לאדם: הרי ממילא לא תהיה גדול בתורה, ואם כן מה יש לך ללמוד כל כך הרבה? – זוהי ענוה פסולה".

12 ספר חסידים, מהדורת וויסטינעצקי, ברלין תרנ"א, סימן תתתשכד.
13 וראו שם, ט-י, על חיבור מידת הענווה "עם אותם היתרונות שנלקחו מתמצית הטוב שבטומאת הגאווה".

בהצטיינות יתרה. המסר העולה מכל האמור הוא שאסור לו למצטיין להתעלם מכך. חובה עליו להכיר בפוטנציאל גלום זה, לעשות בו שימוש מיטבי ולהוציאו מן הכוח אל הפועל.

לד. לחקור או לא לחקור – זו השאלה!

לא זה המקום למצות בהרחבה את דעתה של התורה ביחס למחקר,¹ ונסתפק כעת בקציר האומר.

בקוטב האחד נוכל למצוא למשל את רבי נחמן מברסלב, שהוא ללא ספק אחד מן ההוגים הבולטים בהסתייגותו המפורשת, אפילו הבוטה, ממחקר. שלילת המחקר חוזרת ונשנית אצלו – וגם אצל תלמידיו – פעמים הרבה, וכאן נסתפק בשתי אמירות:

עיקר התכלית והשלמות הוא רק לעבוד ד' בתמימות גמור בלי שום חכמות כלל. כי יש מחקרים שאומרים שעיקר התכלית והעוה"ב הוא רק לדעת כל דבר כמות שהוא וכו' ולדעתם הרע העיקר השגת התכלית הוא ע"י חקירות וחכמות חיצוניות שלהם. אבל באמת אצלנו עיקר השגת התכלית הוא רק ע"י אמונה ומצוות מעשיות לעבוד ד' על פי התורה בתמימות ובפשיטות [...] ובאמת הוא איסור גדול להיות מחקר ח"ו וללמוד ספרי החכמות ח"ו, רק הצדיק הגדול מאוד הוא יכול להכניס עצמו בזה ללמוד השבע חכמות, כי מי שנכנס בתוך החכמות הללו ח"ו יכול ליפול שם כי יש אבן נגף בכל חכמה [...] כי עמלק היה פילוסוף ומחקר וכפר בעיקר... (ליקוטי מוהר"ן תניינא, תורה יט).

צריך אדם לחזק עצמו באמונה, לבלי כנוס בחקירות כלל, ולבלי לעיין כלל בספרים של מחקרים, רק להאמין בהשם יתברך באמונה בלבד, בלי שום חקירות כלל. כי כבר זכינו לקבל תורתנו הקדושה על ידי משה רבינו עליו השלום, וכבר היו לנו צדיקים רבים גדולים ונוראים בכל דור ודור, וראוי לנו לסמוך עליהם בלי שום חקירו (מעגלי שיח – לקט שיחות והנהגות של ר' נחמן מברסלב, עמ' 32).

1 מאמר מקיף בעניין זה, ראו לעיל, סימן ד: 'חזון מחקרי בצבת הדילמה החינוכית'.

בקוטב השני נוכל למצוא למשל את רבנו בחיי, בעל חובות הלבבות, וגם כאן נסתפק בשתי אמירות:

[...] כבר התבאר מן השכל ומן הכתוב ומן הקבלה; שאנחנו חייבים לעיין במה שנוכל להשיג בירורו בדעתנו (חובות הלבבות, שער הייחוד, פרק ג).

[...] והעניין הזה אין המאמין רשאי שלא ידענו, שהתורה הזהירה עליו, דכתיב וידעת היום והשבות אל לבבך [...] תשוב אל דעתך ותשמש בשכלך במה שדומה לזה, אחר שתעמוד עליו מצד הקבלה [...] ותחקור עליו בשכלך ותבונך ושיקול דעתך, כדי שתברר לך האמת, ויידחה השקר. דכתיב: וידעת היום והשבות אל לבבך כי ד' הוא האלהים (הקדמת חובות הלבבות).

לפנינו אם כן שתי גישות, חלוקות וחתוכות, אשר ודאי נכון לומר לגביהן: "דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד". קיימת אם כן לגיטימציה ל'חוקר' ולא פחות מכך קיימת לגיטימציה ל'תמים'. זה בכה וזה בכה, לפי עניינו האישי של הפרט.²

תהא זו טעות לתחום את המחלוקת שלעיל לחקר האמונה בלבד, תוך מחשבה שאינה נוגעת למחקר המדעי בכללו – מדעי הטבע, מדעי האדם ומדעי החברה, רפואה ואמנות וכו'. רוח האדם אחת היא ומי שהפנים הליכים מחקריים של ספקנות וביקורת, שאלה ופקפוק, נבירה וחיפוש, בדיקה וניסוי,

2 אין לחד ולהסוות את העובדה שמרן הראי"ה קוק זצ"ל סבר שבדורנו יש צורך בטיפול שורשי דווקא בתחום הדעת, ובכך היטה לכאורה את הכף, למצער בזמן הזה – לפי תפיסת 'מאמר הדור – לדורנו' – לצידוד במחקר. ראו מאמר 'הדור', אדר היקר ועקבי הצאן, עמ' קט-קי: "המחלה הנוראה של הדור אין מקומה העיקרי לא בלב, לא ברגש, לא בתאווה והפקרות, לא בידים פועלות און ולא ברגלים אצות לרעה, אע"פ שכל אלה חולים ונכאבים הנם. אבל יסודה של המחלה הוא המח – כח המחשבה. בראש פסגת המחשבה החובקת את הכל, מסתרת מחלה עזה שהיא עמוקה מכל שפה מורגלת [...] גם מבלי חקור הרבה הננו רואים, שהסיבה לכל מכאובי הדור הוא רק המחשבה [...] הסיבה הפנימית [...] היא התנועה המחשבתית הכוללת [...] לא מצאו דרך סלולה איך להאיר באור הדעת [...] לרומם את כל נקודותיו הפרטיות עד נקודת הגובה של השכל המתנשא, החופש וחוקר נתיבות עולם, החפץ לסול לו את ארחו במדע החיים..."; וראו 'ערפלי טוהר' (ירושלים תשמ"ג), עמ' קח: "אמונה שאין השכל מסכים לה, מעוררת היא קצף ואכזריות, מפני שהצד היותר עליון שבאדם, שהוא השכל, נעשה עלוב מחמתה", ועוד כהנה הרבה.

תהייה ואימות, בתחום אחד, יתקשה שלא להחיל זאת על תחום אחר. המחקר הוא גישה מהותית, רובד בנפש, וממנו קשה להתעלם ואותו קשה לפצל. ההולך בנתיב מחקרי בפיזיקה – חזקה עליו שיציב שאלות גם בתלמוד. מי שנובר בפסיכולוגיה – סופו שידקדק גם בתנ"ך. "נפש האדם אחת היא" ולא בסכיזופרנים עסקינן. יתרה מזאת, לא מעט פעמים חקר מדעי הטבע לדוגמה אינו נותר מבודד, אלא מציב בעקבותיו סימני שאלה על תחומים משיקים, כולל גם תחומים של אמונות ודעות.

האם הדבר חיובי או שלילי, לכתחילי או דיעבדי? מדברינו לעיל למדנו שיש שתי שיטות החלוקות בדבר. שני זרמים עקביים קיימים בענייני בתולדות ישראל, מקדמת דנא ועד עתה, ו"אלו ואלו דברי אלוקים חיים". הוא הדין בשאלת ההתאמה לאדם המסוים. "כשם שאין פרצופיהן שווים כך אין דעותיהן שוות", זה בכה וזה בכה, ובלבד שאלה ואלה יכוונו דעתם ולבם לשמים.

יהי רצון שבכל מעשינו נוסיף יראת שמים ונקדש שם שמים.

נַחֲפֶשֶׁה דְרָכֵינוּ וְנַחֲקֶרְהָ וְנִשְׁוֹבָה עַד ד' (איכה ג)

לה. סליחה, באיזה שבט אתה??

מרון הראייה קוק זצ"ל ראה ברכה, ולו גם לשעה, ב"שכחת השבטים ליחוסם" (אורות, ישראל ותחייתו, כז). הרב הבהיר כי אמנם הייחוס השבטי על הייחוד שבו חשוב, שכן "אורו" של ראובן, מגמתו ותפקידו בעולם שונים מזה של שמעון, ושניהם שונים מזה של יהודה ושלושתם מזבולון ומאשר וכו'. בע"ה בביאת משיח צדקנו אכן יאיר כל שבט באורו-הוא, ועם זאת, כאן ועכשיו נשכחה מאתנו כמעט לחלוטין הזהות השבטית. מסבב הנסיבות ההיסטוריות גלגל זאת משום שבימינו אלה בידול שבטי עלול היה להביא למתחים ולפילוגים לא רצויים, ולכן למצער לפי שעה יש דווקא ברכה בטשטוש השייכות השבטית. אם כך פני הדברים אולי כדאי שנאחד גם את נוסחי התפילה ונפסיק עם פיצול המניינים? הרי משעה ששיבת ציון החדשה הציפה את ארץ ישראל המתחדשת בנוסחים שונים: ספרד ואשכנז, חסידים, תימן ועוד, עלתה השאלה אם עדיף ליצור "נוסח אחיד" ולחתור להגייה אחידה בתפילה, או דווקא לשמר את הנוסחים וההגיות של כל תפוצה ותפוצה. פוסקים חשובים צידדו בהאחדה (כגון הרב עוזיאל). רבים יופתעו לדעת כי אותו רב קוק שברך על איבוד החלוקה השבטית הוא שהתנגד להאחדת נוסח התפילה ואופן הגייתה (אורח משפט סימנים טז-יח ועוד). זאת למרות שמן הסתם רבים היו מצפים אחרת מ"מאחדם" של ישראל.

כיצד מתיישבות שתי ההנהגות זו עם זו? הרב בעד איחוד או בעד פיצול!! שורש העניין טמון בהפנמת המסר שהגוונים השונים בעם הם שיוצרים את עם ישראל. כשם שקשת בעלת צבע אחד אינה קשת, כך עם שכולו "ראובנים" אינו עם ישראל. כוחות שונים, אופיים שונים, לא חייבים להתנגש ולהתעמת זה עם זה; הם יכולים וצריכים להזין זה את זה, לטפח זה את זה, לחזק זה את זה ולהשלים זה את זה דווקא מכוח שונותם. אמור מעתה, בדיוק מאותה סיבה ששכחת שבטים טובה, אך רק לשעה, כך מאותה סיבה שימור גוון עדתי לשעה דווקא נושא ברכה. המעניין הוא שבביאת משיח צדקנו, בעגלא ובזמן קריב, יתהפכו היוצרות אך העיקרון המהותי יישמר: הזהות השבטית דווקא תיוודע; הנוסח וההגייה ככל הנראה דווקא יאוחדו. כלומר, תפקודית ייווצר מהפך מקצה לקצה, אך מורכבות המסר תישאר במקומה: איחוד הכולל ייחוד.

לו. הידיעה שלא לידע

אפתח בסיפור, אמתי לחלוטין, על אירוע בו נכחתי בעצמי וראיתיו לנגד עיניי. בלומדי כבחור בישיבת מרכז הרב, הגיע יום אחד רב נכבד, מבוגרי הישיבה, לחדרו של הרב צבי יהודה זצ"ל והביא לו את ספרו החדש אשר זה עתה ראה אור ונושאו 'מועדי ישראל'. [זה לא שם הספר, ואינני נוקב בשם המחבר, מסיבות מובנות]. הרב, שאהב מאוד את הכותב, קיבלו בחמימות רבה והחל לעלעל בספר החדש, אחת הנה ואחת הנה. ולפתע, בבת אחת השתנה גוון פניו, הוא אחז בספר, טלטלו בחוזקה וצעק [!] בנהמות ליבו, תוך שהוא מכה נמרצות בידו על השולחן ודמעה מבצבצת בזווית עינו: "הקב"ה לא יכול להקים את מדינת ישראל בלי שיהרוג את רבי מנחם זמבה הי"ד?! את רבי אלחנן וסרמן הי"ד?! את מיליון וחצי הילדים?! את ששת המיליונים?!"

המחזה היה קשה ביותר, אפילו לא נעים; מביך. המחבר ניסה להסביר, להצטדק, והרב צבי יהודה קוטע אותו, לא נותן לו להוציא מילה, עד שהלה לקח את ספרו והלך.

אני הבנתי.

הרב צבי יהודה היה בוורשה לפני השואה, הוא פגש רבים מגדולי התורה שניספו בשואה, הוא "חווה" את יהדות פולין. הוא ידע בדיוק מה "הפסיד" עם ישראל בשואה! הרב צבי יהודה גם ידע בדיוק מהו עומק אמוני של אי-ידיעת המתרחש "מאחורי הפרגוד". הידיעה של אמירת הקב"ה למשה רבנו אודות רבי עקיבא: "שתוק, כך עלה לפניי במחשבה". הרב צבי יהודה ידע שלא ניתן לטעון כלפי רבונו של עולם שהקמת מדינת ישראל היא "תוצאה" של השואה, או שהיא ענישה של הקב"ה כלפי "תינוקות שלא טעמו טעם חטא" משום שלא עלו ארצה, כשם שלא ניתן לטעון שיש בכך ענישה על רוח ההשכלה שנשבה במערב ומזרח אירופה וכו' וכו'.

אני הבנתי.

לולא היה הקב"ה מתגלה לאיוב "מן הסערה" ומבאר לו על-מה-ולמה, לא היה איוב יודע – כנראה – לעולם, עד סוף ימיו, מה הביא לאותה פורענות. האם היא הייתה מוצדקת? פשיטא! "הצור תמים פועלו, כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא". אלא שאמונה תמימה בכה, ואי-ידיעת האדם בכה. לא זה המקום להאריך ולהרחיב בנדון – רמח"ל עסק בכך רבות ומומלץ

לעיין כדבעי בכתביו שבנדון – אך הדברים חייבים להיאמר: אוי לנו מ"הצדקת" מעשי הקב"ה במה שאין מוחנו מסוגל לתפוס. אל לנו לנסות ולהסביר את מעשיו של מלכו של עולם בטיעונים אנושיים. טוב לנו לומר את האמת: השואה הנוראה קרעה את גוף האומה, סרקה את עור האומה במסרקות של ברזל ובוודאי שלבורא עולם "חשבון" בדבר.

....

....

....

מהו?

האמת?

אינני יודע.

דבר אחד אני יודע: הקב"ה יודע להקים מדינה גם בלי שואה. זה אם כן לא הטעם.

לז. עץ הדעת האקדמי: סיכויים וסיכונים

מי צריך אקדמיה?

אקדמיה – אם אוניברסיטה ואם מכללה – היא 'משכן דעת'. למרות ההבדלים בין מסגרות אקדמיות שונות, לכולן מכנה משותף: השכלה גבוהה ומחקר למען קידום הידע האנושי. ברי שהאקדמיה אינה משכן הדעת היחיד. ודאי שעולמה של תורה הוא משכן דעת, ולא רק דעת אלא גם "חכמה ובינה והשכל" ובעיקר יראת שמים ואמונה, אך אין להתעלם מן העובדה שאקדמיה היא אכן 'משכן דעת'.

האדם, בכיר הבריאה, הוא צמא דעת, וככל שהוא יותר 'אדם' כך הוא יותר צמא דעת. הכוחות שחנן הבורא את האדם, 'צלם אלוקים' שבו, ה'רוח ממללא' שהעניק לו, לא רק שהם מאפשרים לאדם להשכיל אלא גם מחייבים אותו להשכיל.

דא עקא, כעץ הדעת הקדום, גם ביחס לעץ הדעת האקדמי – "לפתח חטאת רובץ". נכון שאקדמיה אמורה להיות אדישה לאמונות ולדעות, לדת ולתרבות, למגדר ולפוליטיקה, אולם 'אמורה' לחוד – ומימוש לחוד. מגדל שן זה, למצער בהוראתו ובמחקריו, אמור להיות ניטראלי, נקי ומזוכך בעליל, ואולם לאמתו של דבר לא זה המצב, לא היה ולא יהיה. בתוך עמנו אנחנו יושבים, והכול יודעים עד כמה האמירה התאורטית הנ"ל היא לרוב אשליה ונדירה ביותר במימושה. בין ההכרזה ובין היישום יש מרחק של ת"ק על ת"ק פרסה. המרצה והחוקר – בעיקר במדעי הרוח אך בהחלט לא רק – מכניס את 'עצמו' לתוך הוראתו ואפילו לתוך מחקריו, על כל המשתמע מכך לטב ולמוטב, אם במודע (מעט) ואם שלא במודע (הרבה). ובאמת, הייתכן שלא?!

מיותר לומר שיש מן הממסדים האקדמיים שהסיכונים הנ"ל כמעט שאינם קיימים בהם. מכללה דתית כ'אורות ישראל', אשר חורטת על דגלה תורה, אמונה, הלכה ו'חולין על טהרת הקודש', וכדוגמתה 'אחיותיה' המכללות הדתיות, שונות מהותית מכל האמור. דא עקא, לא זו בלבד שהן מעטות, הן גם לא נותנות מענה מלא לאקדמיה כולה, לא ביחס לתחומי הלמידה אף לא ביחס לתארים המוענקים לבוגרים. מצער, אך לעת עתה זה המצב. חממות אלה טובות, חלקן אפילו מצוינות, בנוגע ליעדן, אך הא ותו לא.

למה זה חשוב?

לפני שנתייחס לשאלה: "ובכן, מה עושים?" ניתן דעתנו בקצרה לתועלתיות הצומחות מהאקדמיה. "חכמה בגוים תאמין" אמרו חז"ל (איכה רבה ב, יג) ואכן חכמה רבה נוצרה וממשיכה להיות מיוצרת באקדמיה, על ידי נכרים ועל ידי יהודים כאחד. לא בחורי ישיבה הם שפיתחו את המחשב ואת המטוס, לא רבנים הם שגילו יבשות ומולקולות, ולא אנשי תורה הם שפיתחו את החיסונים ואת ניתוחי המוח והלב. יתרה מזאת, אפילו בתחומי יהדות, תרומת האקדמיה כלל אינה זניחה. הגניזה הקהירית נחשפה וטופלה על ידי חוקרים, היכרות עם ריאליה חומרית ולשונוות עתיקות סייעה לא פעם בהבנת כתובים, אנשי מדע שכללו מאוד את כלי הנוסח והגרסה, הם שִדלו מתהום השכחה רבנים-לא-נודעים ועוד הישגים חשובים נזקפים לזכותם. גם אם עולם התורה אינו נוטה 'להודות' בכך, האמת היא שהוא עושה שימוש לא מבוטל בהישגי המדע, ועדיין לא הזכרנו את מאגרי המידע התורניים הממוחשבים... זהו חלק מאותה "רקחות וטבחות" שעליה דיבר הרמב"ם, זהו חלק מאותה "יד אחת בחכמה" המובילה ל"עשר ידות בתורה" עליה דיבר הגר"א.

איך לומדים בצורה בטוחה?

תנאי ראשון במעלה לטבילה במי נהר הדעת של האקדמיה הוא מילוי מקדמי של מצברי תורה ואמונה. האדם צריך להיות מבוסס כדבעי בעולמו האמוני וההלכתי, להיות עץ שתול על פלגי מים שאינו זע הילך והילך בפני רוח מצויה ושאינה מצויה, לפני שהוא נכנס ללוע הארי. תנאי שני הוא: "עשה לך רב וקנה לך חבר". על הסטודנט המבקש להשכיל למצוא לעצמו בר-שיח בגובה העיניים, שאתו ניתן לדון ולברר, לשקול ולהתלבט בכל צעד ושעל סביב סוגיות כאלה ואחרות אשר יצוצו – ויצוצו! – חדשות לבקרים. בר-שיח זה צריך להיות גם בר-הכי מבחינה תורנית וגם בר-הכי מבחינה מדעית. הוא צריך להיות גם כזה שאין רתיעה משיחה אתו, מהיחשפות אמתית, פתוחה ועמוקה.

אותו סקרן אינטלקטואלי ששני התנאים הנ"ל מתקיימים אצלו, לא זו בלבד שאינו צריך להימנע מכניסה לאקדמיה, אלא אדרבה – ייתכן שזו שליחותו. במקביל לאותו תלמיד חכם שהגיע להוראה ואינו מורה, שיודע את פרקו ואינו שונה אותו לתלמידיו, שהוא מגונה (סוטה כב ע"א), כך גם בנדון דידן: אם חנן אותך הקב"ה בכישורים אלה, מי מתיר לך שלא לממשם ולקדש בעזרתם שם שמים!?

ואחר כל האמור – תפילת הדרך ודאי לא תזיק: "שתוליכנו לשלום – ותחזירנו לשלום!"

"אקווה שגדולי המדע שלנו יהיו גם גדולים ביהדותם"
מרון הראי"ה קוק זצ"ל, 'לשלשה באלולי' (א, קיג): 'מדברי קדשו האחרונים'

לח. "ורוממתנו מכל הלשונות"
חשיבות השפה (או: "למה המציאו את היידיש...")

ראש לכל נכון להדגיש כי אמרות רבות של חז"ל מדברות בשבח הדיבור בלשון הקודש: "כל הדר בארץ ישראל וקורא קרית שמע שחרית וערבית ומדבר בלשון הקדש הרי הוא בן העולם הבא" (ספרי, האזינו שלג); "ולמדתם אותם את בניכם [...] מכאן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה, ואם אין מדבר עמו בלשון קודש ואינו מלמדו תורה ראוי לו כאילו קוברו" (ספרי, עקב מו) ועוד הרבה. חז"ל אף מדגישים כי אחד מהגורמים המרכזיים ליציאת ישראל ממצרים, לא היה אלא זה: "שלא שינו את [...] לשונם" (ויקרא רבה לב, ה). אמירה זו התפרשה למהרש"ם לא רק לשעתה אלא גם כהנחיה הנכונה לדורות. לדידו, כל הנוקט שם לועזי הרי זה מסיג את הגאולה אחור(!): "באם שינתה את שמה והציגה אותו בכינוי כפי שקוראים העכו"ם כנהוג בזמן הזה, הרי יש בזה פוקה ומכשול להיות בכלל מעכבי הגאולה. שהרי חז"ל מנו זאת בין זכויות ישראל במצרים [...] ואין לומר דהגם שדבר זה נחשב לזכות בשעת יציאת מצרים, אבל אין במניעתו עוון וחטא אם אין עושין כן. זה אינו, שהרי אמרו בירושלמי [...] כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו, מעלין עליו כאילו הוא החריבו, והוי כמעכב את הגאולה [...] וא"כ, מניעת הטוב הוא כפועל רע [...] וכיון שמניעת שינוי השם נחשב לזכות, ממילא נשמע מזה כי שינוי השם נחשב לחטא וכמעכב הגאולה בידיים דמיי" (שו"ת מהרש"ם ח"ו כד). הרמב"ם (אבות ב, א) אף הגדיר מפורשות את "למידת לשון הקודש" כ"מצוה". ועוד נוסף כי יש מפרשני הירושלמי שסברו כי השיחה בלשון לע"ז גובלת באיסור גמור: "בו ביום גזרו [...] על לשונן – שלא ירגיל אדם עצמו ובניו לדבר בלשון עכו"ם" (קרבן העדה לירושלמי, שבת א, ד). בהמשך לכך טען החתם סופר כי לשונות אותן "יצרו" יהודים – אם יידיש בארצות אשכנז ואם לאדינו בארצות מזרח – נבעו בדיוק מסיבה זו – כדי להימנע מדיבור בשפה זרה: "הקדמונים היו בקיאים בלע"ז, אך בכוונה שיבשו הלשונות [...] (שו"ת חתם סופר אה"ע סי' יא).

חשיבות התוכן (או: "מה רע במוזיקה? אני רק מקשיב למנגינה...")

עם זאת הכרחי להדגיש כי שפה אינה חזות הכול. בראש ובראשונה חובה לתת את הדעת לשאלת התוכן. השפה אינה יכולה לחפות על תוכן מגונה! דבר זה חידד הרמב"ם בפירושו המשנה (אבות א, טז):

ודע כי השירים המחוברים באיזו שפה שתהיה אינם נבחנים אלא לפי ענייניהם [...] והוצרכתי לבאר את זה ואע"פ שהוא פשוט מפני שראיתי גדולים וחסידים מאומתנו אם נזדמנו במסיבת משתה או חתונה או זולתה ורצה אדם לשיר בשפה הערבית, ואפילו היה עניין אותו השיר בשבח האומץ או הרצינות שזה מן הרצוי, או בשבח היין, ממחין על כך בכל אופן של מחאה ואינם מתירים לשומעו, ואם זימר המזמר איזה פיוט מן הפיוטים העבריים אין ממחין בכך ואין הדבר קשה בעיניהם על אף שהדברים האמורים יש בהם מן המוזר עליו ומן המרוחק. וזו סכלות מוחלטת, לפי שאין הדיבור אסור ומותר ורצוי ומרוחק ומצוה לאומרו מחמת השפה שהוא נאמר בה, אלא מחמת עניינו. שאם היה עניין אותו השיר דבר נעלה: חובה לאומרו באיזו שפה שיהיה, ואם היה עניינו מגרעת: חובה לחדול ממנו באיזו שפה שיהיה.

אמור מעתה: הדיבור העברי אמנם חשוב ביותר ובלבד שהתכנים יהיו ראויים גם כן.

עברי דבר עברית (או: חשיבותה של שפת העברית דווקא בארץ ישראל)

שובנו לרגבי אדמת ארץ הקודש השיבה אותנו גם למחויבות זו: "לשון הקודש הוא עץ חיים, ממקום קודש יבוא, והוא הלשון המיוחד לארץ ישראל" (יערות דבש, דרוש א); "מעלת לשון הקודש היא כמעלת ארץ ישראל [...] וארץ ישראל במעלתה – היא סוד לשון הקודש" (שלי"ה, שבת דף רה). לכן, אם תמיד התקיימה תביעה לדבר בלשון הקודש, הרי תביעה זו מתחזקת ומתחדדת שבעתיים לעת התחייה.

לא בכדי התלונן רבי עקיבא איגר "כי כל אומה ואומה מדברת בלשון עמה ואוהבת לשונה ואנחנו נעזוב לשוננו, לשון הקודש?!!" והחרה-החזיק אחריו, כהנחייית-הדרכה, בעל ה'תורה תמימה' ר' ברוך הלוי עפשטיין: "וזאת תורת העולה מדברנו: מי האיש אשר ידיו ולבו אמונה, ורוחו ונפשו נתונים אמונים לעמו, לדתו ולשפתו ורוצה לבנות בית נאמן בישראל, ישתדל להרגיל את בניו

ואת בנותיו עודם על שדי אמם להגות ולבטא עברית [...] כפי שהורונו חז"ל בעלי הניסיון, כאשר הראנו לדעת למעלה, וכל רוחם והגיונם, שעשועם ומשחקם בשכבם ובקומם בינם לבין הוריהם ובינם לבין עצמם, הן בקודש בן בחול יביעו עברית [...] והיתה ביתו לברכה לחן ולכבוד ולצפירת תפארה. וקנאת האמת הטהורה תרבה בתים כאלה בישראל והיו לברכה בקרב הארץ" (קונטרס שפה לנאמנים, עמ' 13).

נכון אפוא שניגמל מה"היי" ומה"ביי", מה"סבבה" ואולי אפילו מה"כזה" וה"כאילו" ונשיב עטרת לשון הקודש לקדמותה.

לעיון משלים

- ר' נריה גוטל, "בין תחייה לחידוש: בין הראייה קוק לבן-יהודה", ספר מרחבים, ו' (תשנ"ז), עמ' 323–391.
- ר' נריה גוטל, "הריחוק מההשקפה הקדושה נוטל את זיו השפה: יחסו של הרב קוק לתחיית הלשון העברית", מנחת ספיר (תשע"ג), עמ' 258–276, לעיל, סימן כו.
- ר' רצון ערוסי, "חכמי דורנו על הבדלי המבטאים בשפת הקודש", ב.ד.ד, 7 (תשנ"ח), עמ' 5–31.
- ר' ארי יצחק שבט, "המצוה לדבר עברית והשימוש בלשון הקודש לענייני חול", ספר חיים ביהודה – ספר זיכרון לר' חיים מגני, תשס"ד, עמ' מא–סג.

לט. מאמינים בחינוך

תפיסת החינוך: בין ישראל לעמים

שלמה המלך, החכם מכל האדם, בדק והסיק: "ראה זה מצאתי, אשר עשה הא-להים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים" (קהלת ז, כט). נקודת המוצא של האדם טובה, ואולם "חשבונות רבים" של הפרט ושל הכלל, מדרדרים אל עברי פי פחת, זה שללא עולם התשובה אחריתו מי ישורנו. חסד עשה הקב"ה עם האדם, שברא עולם תשובה, עולם שאף קדם לעולם-דין (בבלי, פסחים נד ע"א). קדמה זו מלמדת לא רק על מרכזיות התשובה בעולמנו אלא אף על היות התשובה מהלך שעיקרו עילוי האדם והעולם ולא רק טיפול בכישלונותיהם. לא רק "לתקן" אלא גם "לתכך" עולם במלכות ש-די. זה אכן היה אחד מחידושי-הדגשיו של הראי"ה קוק בתחום התשובה: התשובה היא תמיד שרויה בלב, אפילו בעת החטא עצמו התשובה גנוזה היא בנשמה, והיא שולחת את קווי, שהם מתגלים אחר כך בעת שבא הנוחם הקורא לתשובה. בעומק ההוויה של החיים המציאותיים מונחת התשובה, מפני שהיא קדמה לעולם, וטרם שבא החטא כבר מוכנת התשובה ממנו. על כן, אין דבר בטוח בעולם כמו התשובה, וסוף הכל לשוב לתיקון (אורות התשובה ו, ב).

מהמחנך לחניכיו

אם כך מהבורא לברואיו, כך גם מהמחנך לחניכיו. כך ניסח הרמב"ם (הלכות דעות א, ו) את דגם "מה הוא – אף אתה": "מצווים אנו ללכת בדרכים אלו [...] הטובים והישרים שנאמר 'והלכת בדרכיו' (דברים כח, ט) [...] מה הוא נקרא חנון, אף אתה היה חנון; מה הוא נקרא רחום, אף אתה היה רחום; מה הוא נקרא קדוש, אף אתה היה קדוש [...] וחייב אדם להנהיג עצמו בהן ולהדמות כפי כוחו".

אמונה בהיות האדם ישר מטבעו ואמונה ביכולת ההשתנות לטובה, הן נדבכי יסוד של חינוך. שתי האל"פים הידועות שאותן הדגיש רבנו הרצי"ה זצ"ל – אמונה ואהבה – נכונות בין אדם לתלמידו לא פחות משהן נכונות בין אדם לקונו.

מה שונה תפיסה זו מהשקפת עולמו של ההוגה הצרפתי ז'אן ז'אק רוסו (Jean-Jacques Rousseau, 1712–1778), כפי שבאה לביטוי בחיבורו אמיל

(Emile) אשר ראה אור בשנת 1762. רוסו ביסס את הפילוסופיה שלו על הפער בין טבע האדם ובין החברה האנושית. במצבו הטבעי האדם הוא "פרא אציל" והציוויליזציה, יצירתה של החברה האנושית, היא שמשחיתה את האדם האצילי מטבעו. רוסו גרס כי "הכול יוצא טוב מתחת ידיו של בורא עולם, אך הכול מתנוון בין ידיו של האדם".

רוסו התייחס מהחינוך המסורתי, ודאי מזה הדתי. יתרה מזאת, גם ההתפתחות המדעית והאמנותית הייתה לצנינים בעיניו. בתשובה לשאלה "Si le retablissement des sciences et des arts a contribue epurer les mœurs" [= האם התפתחות המדע והאמנות הייתה חיובית מבחינה מוסרית] השיב רוסו בשלילה (ועל כך זכה בפרס ראשון בתחרות מאמרים...). רוסו שאף לשיבה אל הטבע, לחינוך ללא ספרים אלא בהתנסות ישירה, חינוך שאינו מסתייג ממניפולציה, הונאה ויש האומרים אף השפלה.

מאמינים בחינוך

אנחנו, לעומת זאת, מאמינים בחניך, מאמינים בחינוך ולא פחות מכך – מאמינים במחנכים. אנחנו מאמינים בחינוך עוד מראשית יצירת האדם: "החינוך הפשוט מתחיל משבא הילד לכלל איזו הכרה, והחינוך המדעי מתחיל משיצא לאויר העולם, והאמוני מההתחלה היצרית" (מרן הראי"ה זצ"ל, מדות הראיה – אמונה, א), אך בכך איננו מסתפקים. איננו מפקירים את החניך להתגדלות טבעית; אנחנו מבקשים להוציא את ה"בכוח" שלו אל הפועל, תוך הסתייעות בכל "התרבות הישראלית" המקורית:

החינוך של האיש הפרטי הלא היא ההוצאה מכוח לפועל, מהעלם לגילוי, את הכוחות והכישרונות הנמצאים בנפש הילד בטבעה, או הראויים לפי טבעה להתקבל בה ביותר מתוך השפעות החינוכיות השונות. כשגורמי החינוך – ההורים והמורים, הספרות והסביבה של הילד – מותאמים ומכוונים לשכלול כשרונו הטבעי הזה של הילד ופיתוחו בדרכי החיים השונים, אז החינוך הוא מוצלח וטוב, ובהיפך, כשכישרונו הטבעי הזה של הילד נעזב, אם לא יפותח ולא ישוכלל, כשגורמי החינוך מכריחים וכופים אותו לצד אחר, המוזר לו לפי טבעו, הרי הוא נעשה גבר לא יוצלח. הצלחת החינוך היא באותה מידה שהוא עומד על עמדתו הראויה ושומר את תפקידו, שהוא מתכוון כלפי הטבע הפנימי, כאשר בראו הא-לוהים, להשלימו, לפתחו ולשכללו על ידי האמצעים הגורמים

והמסייעים השונים [...] כי תהיה הקולטורה למה שהיא יכולה להיות וצריכה להיות, כי תעמוד על עמדתה הנכונה ותתן את אשר היא יכולה וצריכה לתת [...] תרבות כל עם וכל קבוץ חברתי מיוחד היא השלמת הטבע היסודי הקיים, הטבע הפנימי האמתי, הנשמתי [...] השלמתו, שכלולו, פתוחו וגלוי, העשרתו" (רבנו הרצי"ה זצ"ל, לנתיבות ישראל א: 'התרבות הישראלית', עמ' ו-ז).

מחנכים כאלה לא קל להצמיח, אך בדיוק לכך אנחנו שואפים.

**מ. "הכול הולך כפי שהוא העניין בארץ ישראל", אפילו ברזיל!
מבט אמוני על תחילת אמירת "ותן טל ומטר לברכה"**

אסתכן בניחוש: רוב ככל קוראי מאמר זה אינם עוסקים בחקלאות, לא הם ולא הוריהם, לא אחיהם ולא קרוביהם. נכון, בודדים חרגו מהכללה זו, אך רובנו 'מכירים' את החקלאות דרך הצרכנייה בלבד.

בשמיני עצרת התחלנו להזכיר בתפילה "משיב הרוח ומוריד הגשם" ובז' במרחשוון נעלה קומה נוספת ונבקש "ותן טל ומטר לברכה". השאלה היא עד כמה אמירה זו באמת משמעותית לנו? עד כמה היא נוגעת בעמקי נפשנו ומזעזעת אצלנו משהו? ושמה היא נאמרת כ"עוד אמירה", קצת מן השפה ולחוץ, קצת כ"צפצוף הזרזיר וכדיבור התוכי"? נשווה זאת למשל ל"הוספות" אחרות לתפילה, שאותן אמרנו רק לפני זמן קצר: "זכרנו לחיים מלך חפץ בחיים [...] וכתוב לחיים טובים [...] בספר חיים", ועוד הנאמרות מעומק נפשנו – יש בכלל מקום להשוואה!?

כך מצד אחד, אך מצד שני: האם זה באמת כל כך רע? כלומר, עובדה היא – בין אם נרצה ובין אם לאו, בין אם נשמח ובין אם ניעצב – מספר החקלאים ומשקל החקלאות בתוצר הלאומי השתנה לחלוטין מהעת העתיקה ועד ימינו. אם בעבר, רוב-ככל הבריות עסקו כך ואחרת בעבודה חקלאית, הרי המהפכה התעשייתית והמודרנה העכשווית שינו לחלוטין סדרי עולם. כיום רובנו צרכני חקלאות ולא יצרני חקלאות.

מי אומר שזה רע? הקדמה מאפשרת לנו להתפנות לעיסוקים אחרים, חשובים לא פחות: התעשייה האווירית פחות חשובה? היי-טק פחות חשוב? וכן הלאה על זו הדרך (ועוד לא אמרנו כלום על ניצול מיטבי של הזמן "המתפנה" לצרכים רוחניים). ואחר שמן הסתם נסכים ש"עבודת הטכנולוגיה" אינה פחותה בערכה מ"עבודת האדמה", אזי מה הפלא שאיננו "מתפעלים" מ"משיב הרוח" ומ"ותן טל ומטר לברכה"? מה אפוא אמורה להיות כוונתנו, דור אנשי המחשב, בעת אמירת תוספת זו החל מהימים הקרובים?

אך מצד האמת – היעדר התפעלות זו היא תולדה של סמיות עיניים אשר מן הראוי להסירה. חז"ל לימדו אותנו כי הנושא קשור ישירות לעולם האמונה. בתלמוד הבבלי (שבת לא ע"א, ועוד) הם לימדו אותנו כי סדר זרעים כולו מכוון כנגד המילה "אמונת" שבפסוק "והיה אמונת עתידך חסן ישועות חכמת ודעת,

יראת ד' היא אוצרו" (ישעיה לג, ו). מה הזיקה בין סדר זרעים – שעיקרן הלכות עובד האדמה ועבודת האדמה – ובין אמונה? על כך השיבו תוספות (שבת שם על אתר, ד"ה אמונת) בשם ירושלמי (שאינו מצוי בדינו, אך נוסח כזה מצוי במדרש תהלים יט, יד): "שהוא מאמין בחיי העולם וזרע". ביאר מהר"ל (דרוש על התורה עמ' לא): "כי בזריעה יורה האדם שהוא ביד ד', שזולת שהיה הוא יתברך מצמיח הזריעה היה העולם כלה ח"ו, והוא הנרמז בלשון 'חי העולמים', שהוא יתברך מחיה העולם, ושהעולם בידו, וראוי זה להיקראות 'אמונת'".

שבעתיים אמורים הדברים בארץ ישראל, "ארץ אשר עיני ד' אלוֹקֵיךְ בה מרשית השנה ועד אחרית שנה" (דברים יא, ב); ארץ אשר "למטר השמים תשתה מים" (דברים שם, יא); ארץ אשר בהעדר אומתה עליה היא שוממה (רמב"ן ויקרא כו טו) ובשובה היא פורחת וזה מסימני הגאולה (בבלי סנהדרין צח ע"א); הארץ היחידה עלי אדמות שבה מקיים האדם בכל רגע ורגע מישראל מצוות עשה דאורייתא בעצם שבתו עליה – על ארץ כזו ודאי נכון שנייחל כולנו להוצאת יבולה בעין יפה: ותן טל ומטר לברכה! עד כדי כך מגיעים הדברים שנמנו וגמרו רבים מהפוסקים כי אפילו בארצות "ההפוכות" לנו, אותן שבהן החורף ב"קִיץ" והקִיץ ב"חורף", גם הן יאמרו "ותן ברכה – ותן טל ומטר לברכה", "מוריד הטל – מוריד הגשם", לא לפי מקומם וצרכיהם אלא לפי צרכנו, ארצנו-ארצם, ארץ ישראל: "הכל הולך כפי שהוא העניין בארץ ישראל" (מֵרֵן הֵרֵא"ה קוֹק זצ"ל, שו"ת אורח משפט סימן כד)!

דומה כי גם תלמידינו ה"עירוניים" לא יתקשו להיכנס לעורו של האיכר הזורע ומצפה; היודע היטב שעמלו נתון – כמעט לחלוטין – לחסדי שמים; שעם כל הכבוד להשקיה מלאכותית, לחממות, להתפללות ועוד, עדיין משקל חשוב ולעתים מכריע – בחסדי בורא העולם. ואחר שנכנסנו לעורו של החקלאי, ניכנס עם התלמידים לעורו של הצרכן. מחיר העגבנייה והמלפפון, הקלמנטיינה והתפוז, נגזרים ישירות מאותה ציפייה ומאותם חסדי שמים. ואין זו אלא בבואה, קצה

קרחון המורה לנו עד כמה כולנו אכן נתונים לחסדי שמים, **ולא רק בנדון זה**. הזכרת "משיב הרוח ומוריד הגשם" ושאלת "ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה", לא על עצמן לבדן יצאו ללמד אלא על הכלל כולו: השגרה אינה מובנת מאליה! מדי בוקר רגיל האדם לראות שמש במזרח ועם ערב לראותה שוקעת במערב. אולם מי תקע לידך שאכן כך יימשך? וכי רק משום שאתמול וגם שלשום כך היה – מובטח הדבר שכך גם יהיה? "המחדש בטובו בכל יום מעשה

בראשית" יכול, אם רק יחפוץ בכך, לשנות סדרי עולם; להזריח חמה במערב ולהשקיעה במזרח; נכון הוא שברא הבורא בחסדו מכניזם שיטתי המוכר לנו, והמכונה "טבע", ואולם ברי שברצונו מקיים וברצונו משנה.

מה המסר הרוחני? בין השאר: ההכרה בחסדו הגדול שבנסים נסתרים, הסמויים והיום-יומיים כמו הטבע. ידועים דברי רמב"ן (שמות יג, טז) שלימדנו כי גדולים ומשמעותיים יותר נסים נסתרים מנסים נדירים ויחידאיים כיציאת מצרים וכקריעת ים סוף, שהאחרונים חד-פעמיים ואילו הראשונים חוזרים ונשנים שוב ושוב: "[...] מן הנסים הגדולים המפורסמים – אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כולה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם [...]"

אלא שהדבר מחייב תשומת לב. השגרה – לעניין זה – הרסנית לעולמנו הרוחני. באה אפוא החלפת נוסח התפילה ומעוררת את האדם, אומרת לו: תן לבך!

מא. (גם) בפסח אין בכלל אלא מה שבפרט

נמנו וגמרו הפוסקים כי רובה ככולה של מצוות חינוך אינה אלא דרבנן. מדאורייתא יש רק שתי מצוות עשה הממוקדות ישירות בחינוך: האחת, מצוות תלמוד תורה, שהיא תדירית ויום-יומית, והשנייה, שהיא חד-פעמית לשעות ספורות בלבד מדי שנה, היא סיפור יציאת מצרים בליל הסדר: "והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה עשה ד' לי בצאתי ממצרים" (שמות יג, ח). רמב"ם פסק: "מצוות עשה של תורה לספר בניסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים, בליל חמישה עשר בניסן" (הלכות חמץ ומצה ז, א). לא בכדי ממוקמים אפוא הילדים, נשואי המצווה, בחזית ליל הסדר: הם המזניקים אותו (באמירת "מה נשתנה"), עבורם משנים נהלים וסדרים (נטילת ידיים יתרה), אותם מאתגרים ואף מפנקים (הלכת [!] חלוקת קליות ואגוזים, שלא לדבר על תגמולי האפיקומן) ועוד.

עם זאת, לא נפקד בליל הסדר גם מקומו של חינוך האדם את עצמו (ולא רק את זולתו): "חכם בנו שואלו, ואם אינו חכם אשתו שואלתו, ואם לאו **הוא שואל לעצמו**" (פסחים קטז ע"א). והרי זה פלא: מה משמעות יש לאדם השואל את עצמו שאלות כאשר הוא עצמו יודע כמובן גם את התשובות?

אלא שדומה כי היבט זה של שימור מעמד היחיד גם בתוך מסגרת הכלל הוא מאושיות חג הפסח. מכאן יכולים אנו ללמוד כי האדם מחויב לא רק לזולתו, ולא רק בחינוך של בני ביתו, אלא אפילו – ואולי בראש וראשונה – בחינוך עצמו. יסוד זה, של המשך בניין הפרט והכלל יחדיו, מובנה בענייניו של קרבן הפסח. כידוע, כלל הקרבנות מסווגים, בין השאר, לשתי קבוצות: קרבנות יחיד וקרבנות ציבור. כך למשל קרבן התמיד הוא קרבן ציבור ואילו קרבן יולדת הוא קרבן יחיד. כך על זו הדרך רוב-ככל הקרבנות הם או קרבן יחיד או קרבן ציבור. זאת להוציא אחד, נדון דידן: קרבן הפסח, שהוא ייחודי וייחידאי בעניין זה. הפסח הוא קרבן יחיד מחד גיסא, אך לא פחות מכך הוא גם בעל אופי ציבורי מאידך גיסא.

כך בדיוק הגדיר הרמב"ם בהקדמתו לסדר קדשים: "(ישנו סוג של) קרבן יחיד כעין קרבן ציבור והוא קרבן פסח שישחט כל אדם ביום ארבעה עשר בניסן". מעמד ייחודי זה בא לידי ביטוי למשל בעובדה שהיו תוקעים ומריעים בשעת שחיטתו (פסחים סד ע"א), דבר הנותן למעמד אופי ציבורי; אם כל

הציבור או אף רוב הציבור טמא, הקרבן אינו נדחה אלא נעשה בזמנו (שם סו ע"ב – סז ע"א) ועוד (ור' תוספתא תמורה א, יז). זאת הגם שביסודו הוא קרבן יחיד, למעשה קרבן יחיד-משפחתי: "יחיד ששחט את הפסח לעצמו כשר, והוא שיהיה ראוי לאכול את כולו, ומשתדלן שלא ישחט לכתחילה על יחיד שנאמר **יעשו אותו**" (רמב"ם, הלכות קרבן פסח ב, ב).

סוף דבר, קרבן פסח הוא ייחודי בהיותו בעל מאפיינים של קרבן ציבור ושל קרבן יחיד גם יחד. בהתייחסו למשנת זבחים (ה, ח) הנאמרת מדי תפילת שחרית וקובעת כי "הפסח אינו נאכל אלא בלילה, ואינו נאכל אלא עד חצות, ואינו נאכל אלא למנויו, ואינו נאכל אלא צלי", ביאר מרן הראי"ה קוק זצ"ל את עומק עניינו של קרבן הפסח:

"הופעת הקדושה המקשרת את הכח הלאומי הכללי של כנסת ישראל להיות כאיש אחד ממש, עד שקרבן היחיד של כל אחד נחשב כקרבן ציבור, זהו העניין המתגלה בפסח [...] הכלל כולו מתאחד בזה, לא התאגדות חברתית מקובצה מאישים בודדים, שעל ידי המגע המשא ומתן היומי הם מתאחדים יחד לחטיבה אחת, אלא התגלות יחוד עליון שהכללות של האומה שמתאחדת על ידי קדושת הפסח, נעשתה לאישיות יחידה ממש" (עולת ראייה, א, עמ' קעח-קעט).

כלומר בקרבן הפסח מתגלה שאנו אחד. הציבור מתכלל ליחידה. בפתחת "ראש אמיר" שהקדים מרן הראי"ה זצ"ל לחיבורו עץ הדר, הצביע על קיום קבוע של גורם מתווך בין מערכות מחולקות – רוח וחומר, קודש וחול, מעלה ומטה ועוד, ושם דן באיתור הגורם המתווך שבין מצוות התלויות בארץ ובין מצוות שאינן תלויות בארץ. לדידו, שם, תופעה זו המקשרת בין קצוות היא בבואה של האחדות שהשרה הקב"ה בעולמו: "דאחיד בשמיא ובארעא". בענייננו נוכל אם כן לומר שקרבן הפסח הוא האמצעי המתווך בין קרבנות הציבור ובין קרבנות היחיד, בשל היותו נושק לאלה וגם לאלה. מכאן לאמירת "מה נשתנה" ובה שאלות של היחיד את עצמו. הוא חלק מהעם וחלק מתהליך לימוד יציאת מצרים אף אם טכנית הוא כעת לבדו.

המסר העולה מכך הוא שאמנם רב מאוד משקל הכלל והציבור וללא ספק מעמדם סגולי, אולם אסור להם שיבואו על חשבון רמיסת מעמדו הפרטני של

היחיד. עלינו לזכור תמיד שאין בכלל אלא מה שבפרט ובסופו של דבר מבחנה של השרשרת הוא בשלמות כל אחת ואחת מחוליותיה.¹ אמור מעתה: ודאי שחשוב מאוד לתקן עולם ומלואו במלכות שד-י, אך אל לה למשימה הציבורית, הכללית, לבוא על חשבון הדרישה המקדמית של תיקון עצמי. אסור לו לאדם לשכוח שראש לכול עליו לתקן את עצמו, בבחינת "קשוט עצמך".

מו"ר הגר"א שפירא זצ"ל נהג פעמים הרבה לספר על רבי משה סופר, בעל ה"חתם סופר", אשר אמר על עצמו בערוב ימיו שתחילה, בימי נעוריו, שאף לתקן את כל עולם כולו. משבגר קמעא והבין שזו משימה כמעט בלתי אפשרית, תכנן להסתפק בתיקון מדינתו. משחלפו עוד כמה שנים וראה שגם זה "גדול" עליו החליט לנסות ולתקן את העיר, אחר כך את השכונה, את הרחוב, את הבניין, את המשפחה, ולבסוף בערוב ימיו אמר: "ולוואי ואתקן את עצמי"! אין ספק כי כוונתו לא הייתה לנטוש חלילה את תיקון העולם, אלא לקדמו על ידי בניין מקדמי של הפרט ומעלתו.

1 כאשר חל יום טוב, כפסח, בשבת, הרי שתובנה זו מתעצמת יותר. ישראל, כציבור, אכן "מקדשי לזמנים", לא כן השבת, שהיא בראש וראשונה מצוות היחיד. אותו יום נציין את פסח ואת שבת. את מועד הפסח קבע עם ישראל על ידי קידוש החודש, ואילו את השבת קובע הקב"ה: "על כן ברך ד' את יום השבת ויקדשהו".

מב. שהחיינו וקיימנו ל... ברכת החמה!

יש מצוות שחיובן **תמידי**. בעל ספר החינוך מונה שש מצוות שלא ייפסקו מעל האדם אפילו רגע אחד כל ימיו: להאמין בדי', שלא להאמין בזולתו, ליחדו – ידיעה שדי' אחד, לאהבה אותו, ליראה אותו ושלא לתור אחר מחשבת הלב וראיית העיניים. לעומת זאת, יש מצוות ששייכות לכל אדם ובכל זאת הן נדירות ביותר. כך מצוות וכך ברכות. דומה שהנדירה ביותר, זו שאדם בן ימינו אינו יכול לזכות בה יותר משלוש-ארבע פעמים בכל ימי חייו, היא ברכת החמה. לשון אחר: דומה כי אין מי מתלמידי המכללה ותלמידותיה – למצער לתואר ראשון – שזכה לחוות ולו פעם אחת מעמד מרומם זה! אף בין הרבנים והמרצים לא רבים חוו זאת, עד השנה, יותר מפעם אחת!

בדידי הוה עובדה: זכורני היטב את המעמד האחרון, בדי' בניסן תשמ"א. התייצבנו אז בנקודת תצפית נישאה – מרומי הר הרצל שבירושלים, ובמהלך תפילת ותיקין ובנוכחות נשיא המדינה דאז, מר יצחק נבון וקהל המוניים, נאמרה הברכה ברמה, בהתרגשות, ברוב עם ובשמחה גדולה על זכות קיומה של מצווה כה נדירה. היה זה מימוש נאה לתיאור מנהג ירושלים, פרי קולמוסו של הסופר הרב בצלאל לנדוי: "בערב מכריזים להשכים בבוקר לתפילת הוותיקין ולברכת החמה, ושמשים מעוררים את הקהל להשכמה. מיד אחר התפילה בלחש, קודם חזרת הש"ץ, יוצאים למקומות שרואים משם את החמה כדי לברך את הברכה".

במה דברים אמורים? מהי "ברכת החמה"?

שורש העניין בסוגיה בשלהי מסכת ברכות (נט ע"ב):
 תנו רבנן: הרואה חמה בתקופתה [...] אומר: 'ברוך עושה בראשית'. ואימת הוי? אמר אביי: כל כ"ח שנין והדר מחזור ונפלה תקופת ניסן בשבתאי באורתא דתלת נגהי ארבע [כל 28 שנים חוזר המחזור ונופלת תקופת ניסן במזל שבתאי בערב שבין יום שלישי ליום רביעי].

הדברים מבוססים על מחזור שנות חמה אשר החל עת נתלו המאורות ברקיע השמים ביום **הרביעי** לבריאת העולם. מאז ואילך, כדור הארץ משלים הקפה מלאה של השמש אחת לשנה.

קצת אסטרונומיה

האמורא-האסטרונום שמואל תיאר את "שנת החמה" כבת 365 ימים ועוד 6 שעות. בהתאם לכך רבע שנה ("תקופה", ובלשונו: "עונת השנה") מונה 91 ימים ו-7.5 שעות. בכל שנה יש רגע אחד בו היחס בין כדור הארץ לשמש זהה ליחס שהתקיים בזמן הבריאה. אולם לאור היתרה של שש שעות, הרי השעה של אותו רגע משתנה משנה לשנה. על מנת להשלים את שנת החמה וגם לחזור לאותה שעה עלינו לחכות למחזור של 4 שנים ($4 \times 6 = 24$). אך עדיין לא נגיע למצב זהה לבריאת המאורות, כיוון שכל מחזור כזה יסתיים באותה שעה אך ביום אחר בשבוע, ואילו אנחנו רוצים להגיע לרגע בו תחילת שנת החמה תיפול בתחילת הלילה של יום **רביעי**, כמו בבריאה. כדי להגיע לשנה כזו עלינו להכפיל את ארבע השנים בשבע, כיוון שבכל ארבע שנים היום בשבוע מתקדם בחמישה ימים. בקיצור, עלינו להכפיל את 4 השנים ב-7 כדי להגיע לכך שתחילת שנת החמה תחול בתחילת ליל רביעי – זהו מחזור כח השנים! אך את השמש לא רואים בלילה, ולכן מברכים בבוקר של יום **רביעי**, פעם ב-28 שנה!

סוגיית ברכות הנ"ל נפסקה הלכה למעשה הן ברמב"ם הן בשולחן ערוך, וזו לשונם: "הרואה את החמה ביום תקופת ניסן של תחילת המחזור של שמונה ועשרים, שהתקופה בתחילת ליל רביעי, כשרואה אותה ביום **רביעי** בבוקר, מברך 'עושה בראשית' " (רמב"ם, הלכות ברכות י, יח; שולחן ערוך אורח חיים רכט, ב).

מהות המצווה

אם לתמצת בארבע מילים את שורש עניינה של המצווה נוכל לחזור על דברי נעים זמירות ישראל (תהלים קד, כד): "מה רבו מעשיך ד'!" כולנו חווים כמעשה שבשגרה את זריחת השמש מדי בוקר במזרח ואת שקיעתה מדי ערב במערב; את חילופי העונות אביב – קיץ – סתיו – חורף; ואת כל יתר "המחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית". ובכן, על משקל דברה של רחל בשירה "כנרת": "מצווים: עצור!", הרי אחת לכ"ח שנים אנחנו אומרים לעצמנו: **רגע, זה לא מובן מאליו! ואנחנו עוצרים ומודים.**

אחר אמירת הברכה, נאה יהיה להוסיף את התפילה שחיבר החתם סופר: יהי רצון מלפניך ד' אלקינו ואלקי אבותינו, כמו שהחייטנו וקיימתנו והגענתנו לזמן הזה לברך ברכה זו, כן תחיינו ותקיימנו ותזכנו לברכה בתקופות אחרות הבאות עלינו לשלום, שמחים בבנין עירך וששים

בעבודתך, ותזכנו לראות פני משיחך, ותקיים בנו מקרא שכתוב על ידי
נביאך כאמור "והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים
כאור שבעת הימים".

מג. מצוות תשובה ציונית-דתית!?

במחשבה ראשונה, מה לתשובה ולהשקפת עולם ציונית-דתית או חרדית? מצווה היא מצווה, עברה היא עברה, ותשובה היא תשובה; מה לי אם כיפה סרוגה לראשך או מגבעת שחורה (וסליחה על השימוש בתיוגים...)? מתברר שאכן כן, רובד מסוים של תשובה נוגע בעומק המשנה הציונית-דתית, ומי שחזר ושנה אמירה זו היה רבנו הרב צבי יהודה זצ"ל. גם בכתביו וגם באמריו לא הפסיק הרצי"ה להפנות לדבריו המרעישים של ר' חיים בן עטר, בפירושו אור החיים, לפרשת בהר (ויקרא כה, כח):

כי ימוך אחיך – פרשה זו תרמוז עניין גדול והערה ליושבי תבל [...] בעוונותינו נמכר הבית [=כוונתנו לבית המקדש בפרט ולארץ ישראל בכלל] ביד האומות [...] והודיע הכתוב כי גאולתו היא ביד הצדיק אשר יהיה קרוב לה' [...] והגאולה תהיה בהעיר לבות בני אדם ויאמר להם: הטוב לכם כי תשבו חוץ, גולים מעל שלחן אביכם! ומה יערב לכם החיים בעולם זולת החברה העליונה אשר הייתם סמוכים סביב לשלחן אביכם הוא אלהי עולם ב"ה [...] ועל זה עתידין ליתן את הדין כל אדוני הארץ גדולי ישראל ומהם יבקש ה' עלבון הבית העלוב.

אותם "אדוני הארץ גדולי ישראל" שאינם קוראים גם בהווה לעלייה ארצה ולבניינה, עתידים אפוא "ליתן את הדין"! לחילופין, ודאי שהם נקראים לתשובה שלמה, מהכרת החטא ועד תיקונו השלם.

משנת הציונות הדתית גרסה כי הגיעה העת לשיבה הביתה, ושיבה זו עצמה היא חלק מהליך התשובה הלאומי. כשם שלצד תשובת הפרט קיימת תשובת הכלל, כך לצד התשובה הרוחנית קיימת גם התשובה הפיסית.

רבנו הרצי"ה ערך את ספרו המכונן של מרן הראי"ה זצ"ל 'אורות התשובה', ספר שמהדורתו הראשונה ראתה אור עוד בחיי מרן הרב (תרפ"ה – 1925). מרן הראי"ה עצמו רשם כסדר רק את שלושת הפרקים הראשונים, והרצי"ה הוא שסידר את יתר הסעיפים, שאורגנו לפרקים, מתוך מחברותיו של הרב. אורות התשובה כולו נשען גם הוא על אותה השקפה ציונית דתית. כך כתב הראי"ה לתלמידו-חברו הרב יעקב משה חרל"פ זצ"ל ב'איגרת התשובה' (אגרות הראיה ב', שעח):

ואם יבוא אדם לחדש דברים עליונים בעסקי התשובה בזמן הזה ואל דברת הקץ המגולה ואור הישועה הזרוחה לא יביט, לא יוכל לכוון שום דבר לאמיתתה של תורת אמת, כי כל זמן מאיר בתכונתו...
עמלו של הרב בחיבור אורות התשובה נשען כולו על משפט זה. וכי לא היה די בהלכות תשובה של הרמב"ם, בשערי תשובה של רבנו יונה גירונדי, בשער התשובה של רבנו בחיי ועוד חיבורי תשובה מצוינים שכבר התחברו? מה ראה הרב להקדיש עצמו למאמץ זה של חיבור ספר חדש ואחר בענייני תשובה? אין זה אלא ש-כאמור- הרב סבר שלצד חיבורים חשובים אלה, הדור נצרך לחיבור נוסף, כזה שמדבר אליו לפי תקופה ייחודית זו של "קץ מגולה" ושל "ישועה זרוחה".

ו"ברא כרעא דאבוה" – הבן בעקבות האב. הרצי"ה הקדיש לא מעט מאמרים לנושא התשובה הלאומית. כך, במאמר "לאור תשובת הדור" (לנתיבות ישראל, א, עמ' מז ואילך), הדגיש הרצי"ה כי על הפרק עומדת "תשובת האומה הישראלית [...] אל מלוא שלימות חייה וטבעיותם הא-להית [...] אל ארצה וממשלתה, נחלת סגולתה, שלטון שפתה ותרבותה, יישובה, חקלאותה, תעשיותה וצבאיותה, ועל כולם וביסוד כולם ובתוכם אל אלהיה, חי העולמים ורבונם, אל תורתו, חוקיו ומשפטיו, במשמרת ברית אבותיה". רק השקפת עולם ציונית-דתית יכולה להכליל במשנת התשובה את ממדי תשובת השפה, תשובת החקלאות, תשובת התעשייה, תשובת הצבא וכו', כחלק אורגני-ממשי של תשובת האומה הישראלית לתורה ולמצוות.

גם את ה"אתחלתא" של הליך הגאולה שאותו אנחנו חווים, את ה"קמעא קמעא" שבגאולתם של ישראל (ירושלמי ברכות א, א), ראה הרצי"ה כחלק מהתשובה הלאומית שעליה הבטיחה תורה. שוב ושוב הדגיש ברבים מאמריו וממאמריו את הבחנת התשובה "עד ה' " מהתשובה "אל ה' ". הרי מצד אחד כתוב: "ושבת **עד** ד' אלקיך ושמעת בקולו" (דברים ל, ב) ומצד שני כתוב "כי תשוב **אל** ד' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך" (שם שם, י). בהמשך לדברי קדמונים (ר"י עראמה, עקדת יצחק, לפרשת נצבים; אורות התשובה יז, ב ועוד) אף הרצי"ה עמד על כך (אור לנתיבותי, צו: מהלכי תשובה וגאולה) שמדובר בתהליך הדרגתי:

מקודם תהיה [...] רק תשובה שאינה-שלמה, "**עד** ד' אלהיך", ואחרי התקבצותנו לארץ ירושתנו, כבושנו אותה והצליחנו בה, אז יהיה התיקון

השלם של מילת הלבבות והמשך התשובה השלמה, "אל ד' אלהיך", בעשיית מצוותיו ושמירת חוקיו. וכן מפורש ביחזקאל שמקודם תהיה התקבצותנו שוב אל אדמתנו, ואחר כך תהיה זריקת טהרה מן השמים ואחר כך התחדשות הלב והרוח, ואחר כך קיום המצוות החוקים והמשפטים.

בכך סרה לזות-השפתיים של מתנגדי הציונות-הדתית, אשר התריסו למולה והעמידו לנגדה את הקשיים והעיכובים, הסיבוכים והמהמורות שאותם גם אנחנו רואים ומהם גם אנחנו איננו מתעלמים. איננו מתעלמים, אך אנחנו יודעים שבדיוק זה הליך הגאולה, כמו גם הליך התשובה הלאומי, שעליהם העידה תורה.

בירושלמי (שבת ו, ט) אמרו: "עתידה בת קול להיות מפוצצת באוהלי צדיקים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו". בת קול זו יודעת שלעתים, בתוך אוהלי הצדיקים עצמם יש ש"פעלו עם אל" ויש שלא! הוא שאמרו גם בבבלי (סוטה מח ע"ב): "מי גרם לצדיקים שיתבזבו שולחן לעתיד לבוא? קטנות שהיה בהן, שלא האמינו בהקב"ה", ומבאר רש"י: "קטנות – קטנות אמנה".

הציונות-הדתית ידעה להעמיד בראשה, נס להתנוסס, גדולי תורה שהציבו משנת גאולה סדורה, ואנחנו בע"ה בעקביהם.

מד. בין אורות לצללים ביחסנו למדינת ישראל

הנה לפנינו שתי סדרות של ציטוטי משפטים :

(א) "ההכרזה כי המדינה היא 'ראשית צמיחת גאולתנו' נאמרה מאת גאוני וצדיקי ישראל"; "הקמת מדינת ישראל היא מצוה מן התורה [...]"; "מדינת ישראל נוצרה והוקמה בפקודת ריבונו של עולם, על ידי מועצות האומות [...]".

(ב) "[...] הממשלה בוגדת בעם ובארץ מולדתו וחיינו [...]"; "התורה קודמת לממשלה, התורה היא נצחית, והממשלה הבוגדת הזאת היא עוברת ובטלה"; "[...] הבלי ההבלים של המתיימרים בשם הממשלה אובדת העצות [...]"; "ממשלה יהודית שהיא עושה ליהודים בארץ חייהם הגבלת תחום-מושב, חלילה [...] צריך בירור מרובה על אמיתת ערכה וזכותה".
על פניו, לפנינו ציטוטים מנוגדים משני אישים שתפיסת עולמם שונה בתכלית. היעלה על הדעת שמקולמוסו של אותו אדם יצאו גם אלה וגם אלה? הרי לכאורה בסתירה עסקינן?

והנה לפנינו עוד שתי סדרות של ציטוטי משפטים, אף הם מקולמוסה של אותה אישיות מנהיגותית-חינוכית ידועה, הוגה דעות מעמיק וחשוב:
(א) "נגד זיוף חתימת שמי, שכאילו אני מכחיש את חתימת שמי על הכרוז למען רשימה ב'¹ הנני מוחה בכל תוקף. חתמתי על הכרוז למען רשימת ב' [...] מתוך הערכת המגמה החיובית של תכניתה וכיוונה והחזקת העמדה למענה"; "לכבוד המפד"ל [...] הנני כעת [...] מחויב להודיע לכם ולהצהיר לכם [...] בבירור את שייכותי ונאמנותי השלימה והמוחלטת לתנועתנו ולפעילות ציבוריותנו המאורגנת ומסודרת בה [...] ואת סלידתי הגמורה מכל כיוון להחלישה ולנגח בה [...]"; " [...] ודאי פשוט וברור שכולנו מחויבים להצביע בעדה [= "בעד הרשימה של היהדות הדתית-הלאומית"] ולפעול בכל יכולתנו להצלחת הופעתה בבחירות אל הכנסת".

(ב) "עם התנהגותם המעוותת של אלה המכונים עכשיו מפד"ל [...] הנני מחויב להודיע את מצב הדברים כהייתם [...]"; "מפד"ל, במובנו הארגוני וההסתדרותי, אין עכשיו בעולם, אחרי שנהרס לצערנו, על ידי אלה שדגלו בשמו וחיללו את שמו [...] שללו מעצמם את הרשות והזכות להופיע בשם

1 ב' הייתה האות של הרשימה הדתית-לאומית לכנסת, קרי "מפד"ל".

הציבור, ואינם כלל שלוחי ציבור [...]"; " [...] וכאמור, אין מפד"ל, ומעכשיו אין תקנה אלא בהתחדשות [...] ע"י תגבורת כוחותינו הבריאים [...]"; " [...] שלושת האנשים המכונים 'שרים' [...]"; " [...] שימוש בשם זה של מפד"ל [...] הוא שקר וכזב וחילולו וביטולו של השם הזה".²

ושב נשאלת השאלה: האם יכול להיות שמשפטים אלה וגם אלה, המנוגדים לכאורה – בתכלית זה לזה, נכתבו על ידי אותו אדם?

אולי ייראה הדבר כפלא, אך התשובה בהחלט חיובית! רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל, אשר השנה מציינים אנו שלושים שנה להסתלקותו, הוא שכתבם, את כולם. הרצי"ה ידע להכיל בקרבו את המורכבות של ראיית אורות (רבים) וגם צללים (מעטים) בהתנהלותן של מדינת ישראל, של ממשלת ישראל, ושל התנועה הדתית-לאומית.

רבנו זצ"ל לא רק המשיך את דרך אביו, מרן הראי"ה זצ"ל, אלא גם נדרש ליישם אותה בפועל. "אני ההמשך האבסולוטי של אבא ז"ל" חזר ושנה הרצי"ה מאות ואולי אלפי פעמים. ברם, משימה זו של "המשך", לא הייתה פשוטה כלל ועיקר. מאז כתיבת הראי"ה את משנתו חל מהפך מהותי: מעבר מתאוריה לפרקטיקה. הראי"ה הסתלק בשנת תרצ"ה (1935), יותר מעשור לפני כינונה של המדינה, בשנת תש"ח. מטבע הדברים, כינון המדינה העלה, חשף והעצים לפני ממשך דרכו אתגרים רבים. עתה כבר לא ניתן היה להסתפק באמירות כוללת, רוחניות ומופשטות בסגנון "מדינתנו, מדינת ישראל, יסוד כסא ה' בעולם". עתה הוטלה חובה לתרגם אמירה זו לשאלות קונקרטיות על היחס לראשי מדינה שלא כולם מקפידים על קלה כחמורה, ויותר מכך על פעולות ממלכתיות שלצערנו אינן תואמות תמיד הלכה כתובה ומסורה.

הרצי"ה חינך להבחנות: הבחנה בין מדינה ובין ממשלה; הבחנה בין אידיאה תנועתית ומפלגתית ובין עסקני אותה תנועה ומפלגה. המדינה אינה תלוית ממשלה, והרעיון התנועתי אינו תלוי בעסקן פלוני ובפעיל אלמוני. ממשלה המיישמת את חזון המדינה תבורך; ממשלה הנוהגת בניגוד לאותו חזון תבוקר בתקיפות. הוא הדין לגבי פעילי המפלגה, שמעשיהם יקרבו ומעשיהם ירחיקו.

2 הציטוטים מתוך דברי הרב צבי"ה זצ"ל לקוחים מהקובץ "להלכות צבור" (ירושלים, תשמ"ו).

כך בשתי דוגמאות אלה וכך גם בתחומים רבים נוספים: הכרחי להבחין בין מטרה לאמצעים ובין תכנים לכלים. המטרה והתוכן מקודשים, לא כן האמצעים והכלים. ודאי שהשאיפה היא לאיחוד המטרה והאמצעים, למיזוג תכנים וכלים, אולם הראייה לימדנו (אורות התשובה ו, ז) שמאז חטא אדם הראשון חל פיצול ולעתים קיים אף כמעט נתק ביניהם:

מתחילת הבריאה [...] כל האמצעים המחזיקים איזו מגמה רוחנית גבוהה כללית, ראויים היו להיות מוחשים בחוש נשמתי באותו הגובה והנועם שעצם המגמה מורגשת בו כשאנו מציירים אותה. אבל טבע הארץ [...] גרם שרק [...] המגמה האחרונה, האידיאל הראשי, מורגש הוא בנעמו והדרו [...] זהו חטא הארץ [...] וכל פגם סופו לתיקון [...] מובטחים אנו בברור, שיבואו ימים שתשוב הבריאה לקדמותה [...] התשובה עצמה [...] תיתן עוז לרוח האידיאלי לחדור בתקפו גם בחלקי כל המכשירים הרבים, ומכולם יוטעם טעמו של הזיו המגמתי [...]

עד אז נייחל ונתפלל: "אבינו שבשמים, צור ישראל וגואלו, ברך את מדינת ישראל ראשית צמיחת גאולתנו [...] ושלח אורך ואמתך לראשיה שריה ויועציה ותקנם בעצה טובה מלפניך".

מה. "שהחיינו!" – הרהורים בדרך אל הקלפי

הגיעה לידינו עדות נדירה ומעוררת התפעלות, שכתב הרב משה אלפרט, שמונה ע"י הבריטים לימוכתרי של ירושלים שמחוץ לחומות. ביומנו האישי שהתגלה ע"י אחיינו, הפרופ' פנחס אלפרט, הוא מתאר את תחושותיו ביום הבחירות הראשון למדינת ישראל, כ"ד בטבת תשי"ט (25.1.49). וכך הוא כותב:

בשעה 5:35 בבקר השכם קמתי אני ואשתי ואחי ר' שמעון לייב וגיסי ר' נתנאל סלדוכין ובני דב. אחרי ששתינו קפה לבשנו בגדי שבת לכבוד יום הגדול והקדוש הזה. כי זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. כי אחרי אלפיים שנה גלות או יותר אפשר להגיד יותר מששת ימי בראשית ועד היום הזה לא זכינו ליום כזה, שנלך לבחירות למדינה יהודית, וברוך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. בני, דב, הלך מהבית בשעה 5:45 והלך באשר הלך כי הוא אוהד גדול לרשימה "ח" - חרות מאצ"ל, ולא בא כל היום וכל הלילה. ואני ואשתי ואחי וגיסי הלכנו לקלפי באזור 10 בהפועל המזרחי אשר ברחוב החבשים, ופנקסי הזהות של מדינת ישראל בידנו. בשמחה רבה ועצומה הלכנו את הדרך הקצרה מביתנו, וכל הדרך הלכתי כמו בשמחת תורה אצל הקפות עם ספר תורה, כי פנקס זהות של ישראל היה בידי. לא היה גבול לאושר והשמחה שהיה לי.

בשעה 5:50 באנו להפועל מזרחי. על פי החוק היה צריך להיפתח הקלפי בשעה 6 בבקר. אנחנו היינו הראשונים. רק השמש היה שם. החשמל היה דולק. שאלנו את השמש איפה הם חברי ועדת הקלפי? ענה: הם עוד לא באו. חיכינו עד שעה 5:45. באו שנים מאנשי חברי ועדת הקלפי, ובשעה 6:02 בא היושב ראש של הועדה, העורך דין... מחיתי בפניו על זה שלא

בא בזמן הנכון כי לפי החוק היה צריך להתחיל

בשעה 6. היו"ר התנצל לפניי. היו"ר אמר שמכיוון שישנו קוורום כי היו"ר והסגן ועוד חבר אחד וגם משקיף אחד מ"חרות" כבר אפשר להתחיל בעבודה. השמש הביא את תיבת הקלפי, והיו"ר קרא אותי ואמר "והדרת פני זקן" וגם לאחי, וביקש מאיתנו שאנחנו נהיה עדים לפרוצדורה של פתיחת הקלפי. הוא הראה אותנו את תיבת הקלפי שהיא ריקה ובפנינו הוא חתם אותה וקשר סביב התיבה חבל ארוך וקשר אותה

היטב וחתם אותה בשעוה ורשם פרטיכל על זה. הוא רשם בפרטיכל כי אני באתי ב-6:00 (באתי ב-5:55) והוא היו"ר בא ב-6:02.

התחילו הבחירות והיו"ר אמר לי שהיות ואני האיש הזקן מכל האנשים שישנם פה, אז אני אהיה הראשון מהבוחרים. ברטט של קדושה ובהדרת קודש מסרתי לידי היו"ר את פנקס הזהות שלי וקרא את שמי מתוך הפנקס שלי. סגן היו"ר רשם את שמי בנייר ונתן לי מספר 1. מסר לידי מעטפה אחת ונכנסתי לחדר השני ששם היו מונחים כל הפתקאות של כל הרשימות. ביד רועדת וברגש של קדושה לקחתי פתק אחד מספר ב, רשימת האיחוד הדתי, ושמתי אותה ליד המעטפה שקיבלתי אותה מידי היו"ר ונכנסתי שוב לחדר הקלפי והראיתי לכולם כי יש בידי רק מעטפה אחת. הגיע הרגע הכי קדוש בחיי, אותו הרגע שלא זכו האבא שלי ולא הסבא שלי. רק אני בזמני, בחיי, זכיתי לרגע כזה של קדושה וטהרה. אשרי לי ואשרי חלקי! בירכתי ברכת שהחיינו, ושמתי את המעטפה לתוך תיבת הקלפי. לחצתי את ידי היו"ר והסגן ויתר חברי הועדה ויצאתי משם. חיכיתי במסדרון לאשתי כי היתה השניה וקיבלה מספר 2, ואחריה אחי מספר 3, ואחריו גיסי נתנאל סלדוכין מספר 4. בשעה 6:28 שבנו הביתה, והלכתי להתפלל, יום חג גדול.

מו. "ובחרת": המורה, הכיתה והמפלגה¹

מורים הם אזרחי המדינה, וככאלה גם הם עומדים לבחור. אלא שנוסף על היותם אזרחים ומורים הם "גם" מחנכים, מורים מקצועיים, מנהלים, "סגנים" ועוד. ככאלה, יש להם "אמירה" לא רק בינם ובין עצמם אלא גם בינם ובין תלמידיהם. דעתי היא כי טוב יעשו המורים אם יתייחסו, ולא בסמוי אלא בקול צלול ובהיר, למתרחש במדינה, ובהחלט כן – גם לפוליטיקה, למפלגות, לבחירות בכלל ואפילו – רחמנא ליצלן – לבחירתם האישית בפרט: "אני עומד לבחור ב...".

הנהנה עולים הזמזומים, שלא לדבר על הגוערים: מותר להם? היעלה על הדעת שמורים ישמיעו דעות פוליטיות? שיאמרו למי הם מצביעים? שישפיעו על תלמידיהם?

תשובתי: לא "מותר", אלא "צריך". לא "רשות", אלא "חובה". קיום מצוות "ובחרת"!

האמת היא שמפליא מדוע צריך בכלל לנמק אמירה כה פשוטה. אמת, בית ספר אינו מוסד פוליטי ואסור לו להיות מוסד פוליטי. כך בית הספר, וכך גם סגל ההוראה – מחנכים, מורים, מנהלים וכו' אינם פוליטיקאים. אולם מה בין זה ובין היות המורה אזרח בר-זכות בחירה? כל עוד המורה איננו מטיף ומנהל תעמולה, מנחה ומצווה לתלמידיו איך ומה להצביע, כל עוד אינו שולל את הלגיטימציה מדעות אחרות וממפלגות אחרות, וכל עוד הוא מאפשר בכיתתו שיג ושיח שוויוני ופתוח על מכלול הדעות והמפלגות וכו', מדוע שהדבר ייאסר עליו? להפך, דומה שבדיוק לזה אנחנו מצפים ממנו: לייצג מול תלמידיו את האדם החושב, הבודק, המוודא, זה שלבסוף גם בוחר באופן מושכל ולא "המוני". היש לך שיעור אזרחות טוב מזה?

רבים מאתנו רגילים לצטט את מאמרו של הרב קוק על "תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם", שלום שהוא פועל יוצא מריבוי דעות מבורך. לא מונוליטיות משעממת, אלא הרמוניה של קולות שונים. אנחנו גם מזכירים לא פעם את הברכה שבריבוי שנים עשר השבטים, על גווניהם השונים, שרק

1 ראו המאמר המלא באתר המכללה

<http://orot.ac.il/publications/educational-articles/DocLib-%20-%20המורה20-%20הכיתה20-%20המפלגה20.pdf>

בשונותם הם יוצרים קשת צבעים ולא צבע אחד, אחיד ומשעמם. סימפוניית הקולות, עליה העמיד בעל ערוך השולחן את דרכה ונעימתה של תורה, אף היא מכווינה לאותו מסר: קונצרט של קולות ולא צליל אחד ויחיד. לכך בדיוק ניתן לצפות ואף לדרוש ממורה הגון. הצג את ה"אור" שלך, את דעתך ועמדתך, ביושר ובגלוי, בהנמקה ובהסברה. חלילה לא בכפייה, חלילה לא בסתימת פיות של הדעות החולקות. כל עוד כך נעשה הדבר, בישרות ובהוגנות, הרי שאין זה רק אפשרי, אלא לטעמי הוא הרצוי.

חזקה על מורה ומחנך זה, שבמהלך דבריו, ולצד הבעת בחירתו האישית, יוסיף וילמד עם תלמידיו למשל את מה שכתב הרב צבי יהודה אחר פרשת אלטלנה ודאג לפרסם בעיתונות:

אל נא יחליט כל אחד מאתנו, כל מפלגה וארגון וחלק, אשר כולם הלא את טובת עמנו ותקומת ארצנו דורשים, כי רק אתו כל האמת וכל הצדק. אל יחפוץ ואל ידמה, במצבנו האיום הזה, להטיל את דעתנו בכפיית ידיים על חברו [...] נזכור את כוונת הצדק והאידיאליות שבכל אחד מאתנו, ונמצא את הדרך הנכונה והמתאימה לסידור היחסים שבינינו ("את אחי אנכי מבקש", לנתיבות ישראל).

עם זאת, לצד זה וממש ללא שום סתירה: "אני עצמי בוחר ב... כי...".

*

אמת, כל שנמנה על סגל הוראה אינו יכול ואינו רשאי להתעלם מהנחיות רשויות ממונות – חוזרי מנכ"ל וכו', אולם כל עוד אין מדובר ב"הטפה"; כל עוד לא נשללת הבעת עמדה שונה; כל עוד הדבר נעשה כהבעת עמדה אישית, כזו שהיא לגיטימית על פי חוק, הרי שעיון דווקני מלמד שאין בכך כל מניעה. כך היה, וכך שבעתיים הווה בעקבות פועלו בנדון של שר החינוך האחרון שנתן דעתו להרחבה של גבולות הביטוי והשיח.

מעט רקע: בסעיף 19 לחוק חינוך ממלכתי קבוע האיסור: "מורה, וכן עובד אחר במוסד חינוך, לא ינהל תעמולה לטובת מפלגה או ארגון פוליטי אחר בקרב תלמידים של מוסד חינוך". בענייננו, ודאי שאין הכוונה לניהול תעמולה, חלילה, אלא להבעת דעה פוליטית אישית של המורה כחלק מקשת דעות קיימות. כל בר דעת מבין שבין זה ובין קיום תעמולה של ממש עבור מפלגה או מועמד אין ולא כלום. דברים אלה קיבלו חיזוק מחוזר מנכ"ל תשס"ט 8, ושבעתיים מחוזר מנכ"ל תשע"ה 1 (א). אשר לסכנת "מדרון חלקלק", שמא יהיו מורים שלא

יעצרו בהבעת עמדה אלא יסטו להכפשת יתר הדעות, הרי שבהקשר זה נאה לצטט את לשונו של בעל חובות הלבבות בהקדמת ספרו: "מן הזהירות – שלא תרבה לזיהר". לאמור: "מדרון חלקלק" קיים גם בפן ההפוך, במתן תחושה לתלמיד שבעצם, ההליך האזרחי אינו כה משמעותי בשביל המורה.

סוף דבר: אמירה מתונה של מורה מה היא עמדתו הפוליטית – לא כאמירה חוזרת ונשנית או כ"הטפה" אלא כציון עמדתו במסגרת קיומו של שיח פוליטי מבוקר בכיתה שמטרתו חינוך לתודעה פוליטית חברתית וכו' – היא אפשרית בסייגים האמורים לעיל תוך שמירה על הצגת מגוון הדעות וקיומו של שיח מלא ופתוח ללא "הטפה" וכו'. עם זאת, הסברה נותנת שיש להבחין בין גילאים שונים, מרקם הכיתה, מעמדו ההיררכי של המורה בכיתה, הזדמנות לשמיעת דעות אחרות וכו' ותוך שמירה על יתר הכללים המופיעים בחוזרים.

מספרים על רב מסוים שנשאל אם הצבעה בבחירות היא מצווה, והשיב: מצווה – כן, אך כמצוות אכילת מרור... ובכן, לא זו גישתה של ציונות-דתית המברכת על שיבתה לציון, על ריבונות ועל ממלכתיות, ועל הזכות העצומה שניתנה בידינו לקיים מצוות "ובחרת".

אשרינו שזכינו!

מז. האם ראש השנה צריך להיות "חג שמח"?!?

מנהגו של הרב קוק בראש השנה

מרן הראי"ה קוק הקפיד לאחל בראש השנה "חג מבורך" ולא "חג שמח". שורשה של הנהגה זו במחלוקת גאוניס סביב השאלה אם גם בראש השנה – כביתר המועדים – אומרים בתפילה: "ותתן לנו ד' אלוקינו מועדים לשמחה". יש מן הגאוניס – רב שר שלום, רבי שמואל בן חפני ורבי פלטוי גאון – שסברו כי אכן כך יש לומר גם בתפילת ראש השנה, ואולם חלוק עליהם רב האי גאון שכתב כי אין מציינים "שמחה" ביום הדין של ראש השנה, וכמותו הוכרעה הלכה (שלחן ערוך, או"ח תקפב, ח). נכון שנחמיה הורה לשבי הגולה "לכו אכלו משמנים [...] כי **חדות** ד' היא מעוזכם" (נחמיה ח, י) ואולם "חדווה" אינה "שמחה"!

תקיעות שופר – בשמחה או ביראה?

מורכבות זו של ראש השנה – חדווה כן, שמחה לא – באה לביטוי גם בהיבטים נוספים של הימים הנוראים. רס"ג נימק את מצוות תקיעת השופר במגוון טעמים, מהם "חיוביים" ומהם "שליליים". מחד גיסא, "היום תחילת הבריאה שבו ברא הקב"ה העולם ומלך עליו, וכן עושים המלכים בתחילת מלכותם שתוקעים לפניהם בחצוצרות ובקרנות", ומאידך גיסא, "כשנשמע תקיעת הסופר נירא ונחרד ונשבר עצמנו לפני הבורא"; מצד אחד, "להזכירנו מעמד הר סיני", ומצד שני, "להזכירנו חורבן בית המקדש"; גם "להזכירנו קבוץ נדחי ישראל" אך גם "כשנשמע תקיעת שופר נירא ונחרד". לאמתו של דבר, גם צלילי השופר עצמם מכוונים לכך: התקיעה השלווה והנינוחה לעומת התרועה השבורה, המייללת והמרוסקת. "אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו" של הנביא עמוס (ג, ו) לעומת תיאורו של הגר"א כמי ש"היה שמח מאוד בעת תקיעת שופר, וכן אמר שצריך להיות ברוב שמחה וחדווה. כדוגמת מדינה ביום שממליכים מלך ומעטרים אותו, כך אנחנו בתקיעת שופר ממליכים להקב"ה בכל העולמות שאנחנו עמו" (סידור הגר"א).

תשובה – עושים בשמחה או באימה?

מכאן לתשובה, המצווה המלווה אותנו מראש חודש אלול ועד יום הכיפורים ומכילה גם היא את אותה מורכבות: הרמב"ם (תחילת הלכות תשובה) מבהיר כי "כל מצוות שבתורה, אם עבר אדם על אחת מהן, בין בזדון בין בשגגה, כשיעשה

תשובה וישוב מחטאו חייב להתוודות לפני ה' ברוך הוא [...] כיצד מתודין?
אומר: אנא ה', חטאתי, עויתי, פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך, והרי נחמתי ובושתי
במעשי, ולעולם איני חוזר לדבר זה". בא רבי אלימלך מליז'נסק (נעם אלימלך,
במדבר) וחידד כי "הזהירה התורה עליו שיראה להיות תמיד בשמחה, כי אין
השכינה שורה מתוך עצבות [...] ואם יאמר האדם: ואיך אוכל לשמוח כיון
שהרביתי לפשוע! ולזה אמרה תורה אף על פי כן יראה לעשות תשובה בשמחה
ויתחזק עצמו לאמר: הרי אני כאילו נולדתי היום הזה ולא אשוב עוד לכיסלה.
וזה נקרא חידוש שנתחדש כבריה חדשה". וכך כתב הרב קוק (באורות התשובה)
כי "התשובה אינה באה למרר את החיים כי אם להנעיםם". שיאו של ממד זה
במצוות השמחה של חג הסוכות – "והיית אך שמח" – זאת על אף שהוא חותם
הימים הנוראים!

על הבעל שם טוב מסופר שהגיע פעם לעיר מסוימת לקראת יום הכיפורים
והתעניין מי הוא בעל התפילה. אמרו לו שהרב המקומי הוא העובר לפני התיבה
ומנהגו שאת הווידוי הוא אומר בניגונים שמחים מאוד. שאל הבעש"ט את הרב
על הנהגה זו, וכך הסביר הרב: "הנה העבד הפחות והנבזה של המלך, שמלאכתו
לגרוף ולנקות את החצר ממי השופכין ומלכלוך וטינופת, למען תהיה חצר המלך
נקיה ויפה, כשהוא אוהב את המלך, אזי בעת גרפו את הצינורות ובעת עבודתו
במלאכת הנקיון הוא שמח מאד על שמנקה את חצר המלך, ומזמר אז ניגוניו
בשמחה מכיוון שבכך הוא עושה נחת רוח למלך!" אמר לו הבעש"ט: "אם כבודו
מתפלל בכוונה כזאת, יהי חלקי עמו" (הרב זוין, סיפורי חסידים – מועדים, עמ'
87).

לאמתו של דבר, מורכבות זו מלווה אותנו לא רק בימים הנוראים. היא
מלווה אותנו בכל אורחותינו. אנחנו מודים לקב"ה על הטובה, אך מברכים אותו
גם על הרעה: הטוב והמטיב ושהחיינו, אך גם דיין האמת. אנחנו חווים מדי יום
ביומו את יופי הבריא: "המחדש בטובו בכל יום מעשה בראשית", אך אנחנו גם
מודעים לסבל, לקושי ואף לרשעות שקיימת סביבנו בעולמנו: "יוצר אור ובורא
חשך עשה שלום ובורא רע, אני ד' עשה כל אלה" (ישעיהו מה, ז).

למהות תפקידנו החינוכי

מטוטלת זו היא גם לחם-חוקו של המחנך. המחנך הטוב חדור שליחות, מסירות, נכונות לקדם ולסייע, לעודד ולטפח, להגדיל תורה, חכמה ודעת ולהאדירם. אולם לא על מי מנוחות נעשית מלאכתו ואין היא תמיד סוגה בשושנים. קשיים מערכתיים וקשיים אישיים, אתגרים חברתיים ושחיקה, היבטים כלכליים ומעמדו כמורה, ועוד ועוד קוצים וברקנים שהם חלק מלחם-חוקו.

אסור לאיש החינוך לטמון את הראש בחול כבת-יענה ולהתעלם מן הקשיים, מן הבעיות ומן האתגרים, אך אסור בשום אופן לראות בהם את חזות-כל. כאמור, מעניינו המהותי של ראש השנה, ממצוות השופר וממצוות התשובה, נמצאנו למדים שמשמתנו מורכבת, אך יש בכוחנו לא רק לתאם בין ההיבטים השונים, אלא גם, ואפילו, למזגם! לקיים בד-בבד עין דומעת וגם עין שחוקת; ליישם בו-זמנית גם "שמאל דוחה", אך גם "ימין מקרבת" – זו חכמת המחנך! מלאכת החינוך וההוראה אינה קלה אך חז"ל לימדונו שבהתאם לכך גם שכרה גדול, בזה ובבא, "לפום צערא אגרא": "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד – אלו מלמדי תינוקות" (בבא בתרא ח ע"ב).

ברכותינו-איחולינו לתלמידינו ולבוגרינו לשנה טובה ומתוקה, שנת צמיחה והתגדלות שעתידים בע"ה לשאת פירות ופירי-פירות, תלמידים ותלמידי-תלמידים:

"ישראל אשר בך אתפאר" (ישעיהו מט, ג).

מח. מה עניין שמיטה למועדי השנה?

ניתן היה להניח שעניינה של שנת השמיטה לא יבוא לידי ביטוי אלא במה שנוגע לגידולי קרקע, ודאי לא למה שנוגע ל"זמנים" – מועדי ישראל. הרי אין חולק שמדובר בשתי מערכות שונות הנעות על שני צירים שאינם קשורים זה לזה: מחד גיסא השמיטה, שנעה על ציר מצוות התלויות בארץ; מאידך גיסא המועדים, שנעים על ציר "שהזמן גרמן". בהתאם, לא בכדי מועדי ישראל נוהגים בחוצה לארץ כבארץ, שלא כשמיטה שכמובן אינה נוהגת אלא בארץ; ובמקביל, לא בכדי פטורות נשים ממצוות העשה של המועדים – שופר, לולב וכו' – בעוד שהן מחויבות במצוות העשה של שמיטה.¹

הנחה זו אמת היא – הלכתית, ואולם אינה מדויקת – הגותית. לא מעט הוגים ראו בשמיטה שנה המעצימה את כל מה ש"מתחבר" אליה, כולל גם המועדים. לדידם, גם מצווה "רגילה" המקוימת בשמיטה מוארת יותר. לכן, גם אם כלל הלכות המועדים מתקיימות בשנת השמיטה כבשנים שלפניה ושלאחריה, אולם מהות המועדים מקבלת זווית ייחודית בשנת השמיטה.² בעמדנו סמוך ונראה לראש השנה, נדגים זאת בקצרה ביחס לחג זה.

א

המשנה, בתחילת מסכת ראש השנה (א, א) קובעת: "ארבעה ראשי שנים הם [...] באחד בתשרי ראש השנה [...] לשמיטין וליובלות לנטיעה [...]". פשט הדברים הוא שמדובר בנושאים שונים: "שביעית" – איסורי מלאכות, קדושת

1 נכון הוא שרוב מצוות השמיטה הן "לאויין", שבהן גם נשים תמיד חייבות, אולם ברי שהן גם חייבות ב"עשין" של שמיטה – "לאכלה", הפקרת השדה וחרישה. ראו ספר החינוך, מצווה פה: "ונוהגת מצוה זו בזכרים ונקבות", ועיי"ש במנחת חינוך, וכן בדבריו במצווה פד ובמצווה קיב (אות ג); כן ראו דרך אמונה פרק א ס"ק ב, ובביאור הלכה שם סיכום: "ויותר נראה דכל מצות שביעית נחשב מצוה א' כללית ששביעית קדושה ויש בהן פרטים מה היא קדושתה, דהיינו שאסור בעבודת קרקע ובסחורה ובהפסד וצריך להפקיר ולבער בזמן הביעור, ואע"ג דיש בהן עשה ול"ת מ"מ עיקרה מצוה א' דהיינו קדושת שנת השביעית, וכיון שיש ביניהן גם ל"ת שבוודאי נשים חייבות א"א לומר שבעשה יהיו פטורות, דכולן מצוה א' היא שהיא קדושת השנה על כל פירותיה שתוציא בשנה זו, ועי"כ נשים חייבות בכולן, וזה גם מוכח מסתימת הגמ' דלא אמרו בשום מקום דנשים אין חייבות בקדושת שביעית ובדיניהם שזה דבר מצוי, ועי"כ שאין בזה חילוק"; וכן ראו ילקוט יוסף – שביעית, עמ' קכא-קכג.

2 העמיק והרחיב בדברים הרב חיים ישעיהו הדרי, בספרו שבת ומועד בשביעית.

שביעית וכו', המתחילים מראש השנה; "נטיעה" – מניין שני ערלה, הנספרים מראש השנה.

אין ספק שזה אכן הפשט, אולם השפת אמות (דברים עד ע"א), בדרכו הדרושית, חיבר בין שני הרכיבים:

על מאמרם ז"ל "תשרי ותשבוק"³, כי בראש השנה נעשו בני ישראל בני חורין וכל מה שנתלכלכו כל השנה ונקשרו הנפשות בהבלי העולם נעשו בני חורין בראש השנה [...] וכענין זה רמזו במשנה "ראש השנה לשמיטין ויובלות" ועל ידי זה "לנטיעה", שלאשר בראש השנה צריכין לקבל מלכות שמים ומאן דכפית באחרא אינו יכול לקבל מלכות שמים, כדאיתא בזוה"ק,⁴ ולכן נעשין מקודם בני חורין משעבודא דסטרא אחרא שיהיו מוכנים לקבל מלכות שמים מחדש.

השפת אמת מוסיף את המילים "ועל ידי זה" ובכך קשר בין הנושאים: הסרת העול וחירות השמיטין והיובלות הם הם שמביאים לאפשרות הנטיעה היצירתית של האדם. "נטיעה" זו אינה אפשרית אלא בשנת השמיטה המוזנקת בראש השנה.

ב

עשרה "עניינים" מנה כידוע רב סעדיה גאון בטעם מצוות תקיעת שופר. השלישי שבהם: "להזכירנו מעמד הר סיני, שנאמר בו וקול שופר חזק מאוד, ונקבל על עצמנו מה שקבלו אבותינו על עצמם נעשה ונשמע".⁵ טעם זה נכון בכל השנים, אך דומה שבראש השנה השביעית הוא מקבל עומק מיוחד.

על הקדמת "נעשה" ל"נשמע" אומרים חז"ל: "בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע יצתה בת קול ואמרה מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשים בו, דכתיב ברכו ד' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו" (שבת פח ע"א). מי הם אותם "גבורי כח עושי דברו"? בתחילת ויקרא רבה (א, א) אמרו חז"ל: "נאמר כאן עושי דברו ונאמר להלן וזה דבר השמיטה, מה דבר שנאמר להלן בשומרי שביעית הכתוב מדבר, אף דבר האמור כאן בשומרי השביעית הכתוב

3 ויקרא רבה כט, ח: "אמר רב נחמן [...] חודש תשרי – תשרי ותשבוק ותכפר (תתיר ותשחרר ותכפר) על חובי עמך, אימתי, בחודש השביעי"; וראו פסיקתא רבתי, מא.

4 זוהר ויקרא – פרשת בהר, קח ע"א: "והאי עול [מלכות שמים] לא שריא במאן דאיהו כפית באחרא [...] "עול מלכות שמים זה אינו שורה על מי שהוא קשור באחר [...] ועל כן עבדים פטורים מעול מלכות שמים משום שהם קשורים באדוניהם וכו'".

5 ראו אבודרהם, פירוש תפילת ראש השנה.

מדבר". מכאן ש"גבורי כח עושי דברו" מתקשר הן למקבלי תורה הן לשומרי שביעית.

כתב אפוא השפת אמת (ויקרא צח ע"ב: לשנת תרמ"ז):

התורה היא מעולם העליון ואינם יכולים לזכות לתורה עד שמבטלין כל עוה"ז [...] ובאמת לאו כל מוחא סביל דא רק מיוחדים שנקראים מלאכיו [...]. ומכל מקום יש זמנים שנמצא התעוררות בבני ישראל [...] בשנת השמיטה וכו' היה מתגלית להם הארת קבלת התורה, כמ"ש עושי דברו ועי"ז לשמוע בקול דברו. עושי דברו – שמיטה, לשמוע בקול דברו – הוא יובל שופר תרועה. ובאמת פירוש עושי דברו הוא שאין להם עבודה אחרת רק זו כמלאך שאין בו רק שליחותו, ובשנת השמיטה היו עוסקין רק בתורת ה'.

שנת השמיטה עושה את האדם בן חורין, והיותו בן חורין מעלה אותו למדרגה "מלאכית" של מסוגלות לתורה. תקיעת השופר בראש השנה מזכירה אם כן לאדם את מתן התורה, ובשנת השמיטה שהאדם משתחרר מעבודה הרי שהשופר פותח שנה של תורה.

כך "שופרות", וכך גם פסוקי "זיכרונות". אלה מתחילים בנבואת ירמיהו (ב), (ב): "הלוך וקראת באזני ירושלים לאמור, כה אמר ה' זכרתי לך חסד נעורידך, אהבת כלולותיך, לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה". מסירות הנפש של הליכה "במדבר בארץ לא זרועה" הייתה בשעת יציאת מצרים אירוע היסטורי מכוון וחד-פעמי, אך בבואה שלו מתרחשת אחת לשבע שנים, בשנת השמיטה: "בשנת השמיטה הוא ממש לכתך אחרי בארץ לא זרועה" (שפת אמת ויקרא שם). מה אלה – יוצאי מצרים – נסמכו על אמונה וביטחון, אף אלה – שומרי שמיטה – נשענים על אמונה וביטחון.

כך גם "מלכויות". בסנהדרין (לט ע"א) השיב רבי אבהו לתלמיד ששאל מה טעמה של שביעית, כך: "אמר הקב"ה לישראל זרעו שש והשמיטו שבע כדי שתדעו שהארץ שלי היא – ולא ירום לבבכם בשבח ארצכם ותשכחו עול מלכותו". נמצאת אומר ששמירת שמיטה כהלכתה מחזקת את קבלת עול מלכותו יתברך – "מלכויות".

*

הוא שאמרנו: כל המצוות כולן, ואפילו אותן שכלל אינן תלויות בארץ אלא תלויות בזמן, גם הן מועצמות ומקבלות ממד ייחודי בשנת השמיטה. אשרינו שזכינו!

מט. הקב"ה הבטיח לנו נסים – דווקא השנה!

לב החקלאי התרונון. הוא קיבל הבטחה מפורשת וחד-משמעית ולכן ידע בוודאות: יבול השנה הנוכחית, היא השנה שלפני שנת השמיטה, בע"ה יהיה מעולה. היבול עתיד להסתכם לא רק בכמות ובאיכות הרגילות, שגם זה לא רע; היבול גם לא יניב רק פי שתיים מהכמות השנתית הרגילה, אלא פי שלוש (אם לא יותר). נפלא!

כן; זו הייתה תחושתו של החקלאי היהודי לפני כשלושת אלפים שנה. בפרוס שנת השמיטה, וליתר דיוק בשנה שלפניה, היא השנה "השישית" – ידע החקלאי שכך יהיה, שכן זו בדיוק הבטחת התורה (ויקרא כה, כ-כא): "וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית, הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו. וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית ועשת את התבואה לשלש השנים". יבול השנה השישית עתיד להספיק לא רק לאותה שנה, גם לא רק לשנה זו ולזו שאחריה, אלא לשתיהן וגם לשנה "השמינית" (לפחות למחציתה הראשונה). האמת היא שאחת לחמישים שנה ההבטחה הייתה גדולה אפילו יותר: יבול שיספיק לארבע שנים, כאשר מדובר היה בשנת יובל שבאה אחרי שמיטה.¹

ואולם, "מפני חטאינו גלינו מארצנו" ומאז מצוות השמיטה נשמטה מידינו. ממילא, גם "ברכת השמיטה" והשפע המובטח לא התקיימו. בשעה טובה, עם תחילת שיבת ציון של העת החדשה, שבה ונדונה סוגיה זו ואף התגלגלה (גם) למסגרתו של פולמוס "היתר המכירה". היו שטענו כי אין סיבה לאמץ הקלות בשימורה של שמיטה, שכן די בכך שזו תישמר כהלכתה וכבר הברכה מובטחת. כנגדם נטען, כי כל עוד שמיטה אינה אלא רק "מדרבנן" – והרי לדעת רוב הפוסקים זו מעמדה של שמיטה בזמן הזה – על מצב זה לא חלה ההבטחה, ולא ניתן "לבנות" על ברכה זו.²

1 ולא זה המקום לדון במחלוקת ר' יהודה ורבנן בנדון, ראו בבלי, ראש השנה ט ע"א; השו"ת ירושלמי, קידושין פ"א ה"ב.

2 אגב כך צריך להדגיש כי לפי נתונים דמוגרפיים מעודכנים איננו רחוקים היום ממצב של "רוב יושביה עליה", מצב שבו רוב יהודי העולם דרים בארץ ישראל. במצב זה עשויה לחול עלינו מצוות שמיטה "דאורייתא". חשוב להפנים נתון זה, שכן אחת המשמעויות היא היעדר אפשרות להפעיל את "היתר המכירה", לפי שה"היתר" נסמך משמעותית על היות "שמיטה בזמן הזה דרבנן". כלומר, השמחה הגדולה על הגעתנו בשעה טובה ל"רוב יושביה עליה" תחייב במקביל חשיבה על הסדרת שמיטה כהלכתה ללא "היתר המכירה".

בין כך ובין כך, גם אם בשמיטה הקרובה עדיין לא נעבור את סף 50% מיהודי העולם בארץ (כלומר "רוב יושביה"), בכל מקרה אין ספק שאנחנו חייבים לכלכל צעדינו בתבונה לקראת שנת השמיטה תשע"ה המגיעה אלינו בעוד פחות משנה. וכאן המקום להתריע!

מן העיתונות החרדית נמצאנו למדים שמערכות הכשרות החרדיות נמצאות זה כבר בעיצומן של הכנות אינטנסיביות ביותר לקראת שנת השמיטה. ואולם, מה כוללת היערכות זו? נצטט, דברים כלשונם (לא נגענו):

כנס עיון מיוחד למו"צים ורבנים מטעם העדה החרדית [...] הוקדש לענייני כשרות כהכנה רבתי לקראת שנת השמיטה הבעל"ט [...] גובש צוות מיוחד שיעסוק בענין זה בליווי שני עורכי דין, האחד עו"ד יהודי [...] והשני ערבי [...] השניים מתמחים בענף הקושאנים ונוסחי הטאבו הנוגעים לענייני שביעית.

[...] נשא דברים הגאון רבי [...] שליט"א שהאריך בענייני שמיטה והציג את הפעילות האינטנסיבית של 'ועד השמיטה' בשנה האחרונה. בתחילת דבריו התייחס להיבט המעשי שעוסק ה'ועד' **בהשגת תוצרת חקלאית מהגורמים הערבים**, אשר בשנים האחרונות פועלים בהתאם להנחיות נציגי האו"ם ומומחי חקלאות מאירופה אשר מפעילים עמם תעשיות חקלאיות.

זו אם כן היערכות בד"ץ העדה החרדית – מערכת הכשרות המשמעותית ביותר במגזר החרדי ולמעשה אחת ממערכות הכשרות המשפיעות ביותר על כל צרכני האוכל הכשר: העסקת עורך דין ערבי המתמחה בקושאנים; "סגירה" עם "הגורמים הערבים" על אספקה סדירה של סחורה ערבית במהלך תשע"ה; היזקקות ל"אוהבי ישראל" ידועים: נציגי האו"ם והאיחוד האירופי המפורסמים כנראה כמומחי חקלאות טובים יותר ממומחי מכון וולקני, לדוגמה.

לא ציפינו כמובן מהבד"ץ לצרוך תוצרת "היתר המכירה", אך מדוע לא נאמרה אף מילה על התארגנות לתוצרת של "אוצר בית דין"? מדוע לא הוזכרה כלל וכלל צריכת תוצרת מדרום הערבה? על מה ולמה לא צוין ולו גם בדל אֶזכור על הגדלת תוצרת גידולי מצע מנותק? אפילו יבוא מחו"ל לא הוצע – רק תוצרת ערבית!

לצערנו, זה הדגם השגרתי שבו מהלכת מערכת כשרות זו זה כבר כמה וכמה שמיטות, כך היא וכך גם מערכות כשרות נוספות. נכון שחלקם – כולל הבד"ץ הנ"ל – גם צורך יבול מדרום הערבה, חלקם גם נזקקים ל"אוצר בית דין" וכו', אולם העובדה שהתנהלותם מחזקת ומטפחת ראשית לכול את החקלאות הערבית מחד גיסא, תוך שהיא כורתת את ענף החקלאות היהודית מאידך גיסא, כלל לא מדירה שינה מעיניהם.

באחד ממאמריו כתב פעם הרב שאול ישראלי כי נוכח אתגרי הלכות חליבה (בעיקר בשבת) הפתרון החרדי בעצם אומר לשבי ציון: "אל תגדל פרה". קביעה שמשמעותה האמתית היא: "בקצרה, אל תסעו לארץ ישראל". תפיסתנו הציונית-דתית הפוכה לזו המיוצגת על ידי אותם גורמים. לדידנו קיים חזון בהגעה לארץ ישראל, בגידול פרות ובהקמת משקים!

זכינו וב"ה אנו נמצאים כעת בתוך השנה השישית, כאן בארץ ישראל הנבנית. זכות זו מחייבת אותנו בקריאה נמרצת לרבנות הראשית לישראל, לרבנויות כל עיר ועיר ולמערכות הכשרות השונות: היערכו מיידית לשמיטה ציונית-דתית! לא זה המקום לפרט את מכלול דרכי ההתמודדויות האפשרויות, התמודדויות שישמרו שמיטה כהלכתה, ואף בהידור, ובד בבד ישמרו על החקלאות הארץ-ישראלית לטווח קצר ולטווח ארוך, אך הנוגעים בדבר יודעים שהן בהחלט קיימות.

בידינו הדבר. לא לדיבורים אנחנו נדרשים אלא למעשים! תהא אם כן השנה הנוכחית בע"ה שנת "שישית" מוצלחת, שנה בה יימלאו אסמינו בר ומזווינו תבואה, שנה שנשכיל להיערך בה כהלכה לשמיטה הבאה עלינו – לטובה!

נ. "שובו – שוב – לבצרון"

"שאל אביך ויגדך, זקניך ויאמרו לך" (דברים לב, ז)
 "הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם" (ישעיה נא, ב)

השבועות האחרונים אינם קלים לעם ישראל. משנאינו נשאו ראש ופיגועים מתרחשים ברחבי הארץ כולה. ההתמודדות נעשית במגוון דרכים, רובן פיזיות ומיעוטן מדיניות, ואולם ברור שבראש ובראשונה רוח האומה והחוסן הלאומי הם העומדים למבחן, שכן בהם רוצים לפגוע. בשל כך, ודאי ראוי לנו, כמכללה העוסקת בהכשרת מחנכים ומורים, לתת את הדעת לאתגר החינוכי שלפתחנו. במקרים כאלה צריכים אנחנו להפנות מבט לקדמונינו, ללמוד כיצד הם התמודדו עם אירועים מקבילים. לאירוע אחד כזה, ולהנהיג אחת כזו של מרן הראי"ה קוק, ניתן להלן דעתנו, בקצרה.

חודש מנחם אב תרפ"ט (1929) היה קשה מאוד ליישוב היהודי בארץ ישראל. הערבים פשטו על מוצא, הר-טוב וכפר אוריה, ולשיא הגיעו הדברים בעיר בחברון, שם התחולל טבח ונרצחו 67 יהודים. ימים ספורים אחרי כן נרצחו 18 יהודים בצפת. במקביל נעשו ניסיונות פשיטה של הערבים בשפלה, בעמק, בגליל, בירושלים, בתל אביב ובחיפה. במהלך המאורעות נרצחו 133 יהודים. תגובת שלטונות המנדט הייתה לא רק רופסת, אלא גם מקוממת: צידוד בעמדה הערבית, דו"ח מאשים נגד היהודים, המלצות מגבילות ביותר על היהודים, ואף "ספר לבן" שצמצם עלייה ורכישת קרקעות. היישוב היהודי סער.

אירועים אלה – ממש כמו האירועים הנוכחיים – נתלו בענייני הקודש והמקדש: היום הנושא הוא הר הבית, אז הנושא היה הכותל. זאת ועוד, ממש כימינו, גם מאורעות תרפ"ט נבעו מהסתה פרועה ושקרית.

הרב קוק נמנה על ראשי מביעי העמדה היהודית בנדון, ולא בכדי. לא זו בלבד שהרב היה מעורב, ככלל, בהתיישבות היהודית המתפתחת ולכן האירועים היו קשים לו וכואבים, אלא שמיקוד העילה בענייני קודש ומקדש, וביותר הפגיעה בבני תורה ותלמידי חכמים, זעזעו אותו מאוד. רבי אריה לויין תיאר:

אלה אזכרה בחרדת הקודש, הרגעים המזעזעים את כל נימי-הלב, ויישאר זה חקוק בלבבי, בעת שנלוויתי עם רבנו בשנת תרפ"ט לבית החולים "הדסה" להיוודע ע"י הטלפון משלום אחינו בחברון. ויהי כי נודע לו הריגת קדושי-חסידי עליון, ויפול ארצה אחורנית ויתעלף. אחר

כך, כאשר שבה רוחו, בכה בכי מר וקרע את בגדיו על בית ישראל ועל עם ה' כי נפלו בחרב, ומשך איזה זמן אחרי זה היה לחמו לחם דמעה ומשקהו דמעות שליש, ולא היה שם כר לראשו. ומעתה ההיא זקנה קפצה עליו, והתחיל להרגיש ייסורים קשים, וזה היה הגורם למחלתו האנושה אשר ממנה לא עמד (שבחי הראי"ה, עמ' רלה).

בהינתן שבעת התרחשות המאורעות חלק נכבד מההנהגה הציונית נעדר מהארץ בשל שהות בקונגרס הציוני ה-טז שהתקיים בציריך, הרי שהעיניים הופנו אל הרב. ואכן, במידה רבה הרב הוא זה שניהל את המערכה (ראו י' שרביט, "הרב קוק ומאורעות תרפ"ט", קובץ זכרון ראי"ה, ירושלים תשמ"ו). לימים, הנהגתו זכתה לשבחים רבים מצד ראשי היישוב. גם המאמרים שפרסם, "הפליאו את כל היישוב, באותו יום נחטפו העתונים שנתפרסם בהם, ובערב כבר לא היה אפשר להשיג אף גליון אחד [...] גם ביופיו עשה המאמר רושם מבחינה ספרותית בסגנונו הנמרץ והקולע" (שבחי הראי"ה, עמ' רלב).

אחד ממאמריו פורסם בשעתו ככרוז המופנה ל"אחים יקרים". הכרוז ראה אור כחודשיים אחרי המאורעות הקשים, בחודש תשרי תר"ץ, תחת הכותרת "שובו לבצרון" (לימים נכלל המאמר בספר מאמרי הראיה, ב, עמ' 360–362). לוז הכרוז נסמך על מדרש חז"ל (במדבר רבה יא, ב; שיר השירים רבה ב, ג ועוד), על אודות הגואל ותהליך הגאולה: "כגואל הראשון כך גואל האחרון. הגואל הראשון – זה משה – נגלה להם וחזר ונכסה מהם [...] אף גואל האחרון נגלה להם וחזר ונכסה מהם". תנודתיות של גאולה: גילוי וכיסוי, וגילוי וחוזר חלילה. בעת החדשה, חיבת ציון ואחריה "הציוניות", ולבסוף הצהרת בלפור, סימנו קו של עלייה ושל התקדמות: "גילוי", ש"הוא עד ראיה על מפלאות תמים דעים, גואל ישראל וקודשו". דא עקא, "האותות הגדולים הללו הלכו ונטשטשו מתוך תגרת היד של השמוש המעשי המתעמרת בהם" – שלב של כיסוי. ברם אחריו בא שוב תורו של שלב ה"גילוי", וזאת, כותב הרב, ניתן לראות ממש בחוש:

כל מי שהוא עוקב את סדרי היישוב, מראשית צעדיו עד עכשיו, יכול הוא להראות בחוש, איך שמכל ירידה אשר סבלנו נצמחה אח"כ עליה והתפתחות יותר גדולה, וצעד של דליגה לטובה יצא מכל משבר. במהלך היישוב ישנן לזה דוגמאות רבות. ומה יש לדבר על דבר הירידה הגדולה והמשבר הגדול של תקופת המלחמה והארבה שנצטרף עמה, אשר כל לב

חרד לשקיעת ישובנו ונפילתו המוחלטה. והנה ראינו עין בעין איך שמתוך המחשכים יצא לנו אור גדול, והישוב המצומצם רחבו גבוליו ובאה ארץ ישראל למדרגתה הישובית שהיא עומדת בה היום. הרי ראינו במדה זעירה את הגואל שנכסה וחזר ונגלה לנו.

הליך היסטורי זה של שפל ושל גאות, שב ומתרחש לנגד עינינו, קובע הרב נוכח מאורעות תרפ"ט, שלב "כיסוי" שבע"ה יביא ל"גילוי" גדול:

ומזה עלינו ללמוד ולקחת לקח טוב, שלא להיות נופלים ברוחנו גם מחרדתה של הנפילה הנוראה אשר נפל ישובנו כעת על ידי הרשעים הרוצחים הטמאים אשר הרגו בזדון חסידי עליון, גדולי התורה והיראה (בירושלים, בחברון, במוצא, ובצפת, וביתר המקומות הקדושים אשר בארצנו הקדושה), ואשר החריבו נאות יעקב אשר נבנו במסירות נפש ועמל דורות, ואשר זעזעו את כל יסוד קיום ישובנו בארץ ישראל. הכיסוי הזה אשר נכסה הגואל, ההולך לפנינו ברוח ד' מצעדי ישוב הארץ ושיבת בניים לגבולם, אמנם נורא ואיום הוא, יש בו צדדים שהוא עולה במחשכיו על כל הירידות אשר סבלנו מאז התחיל ישובנו להבנות. אבל ברור הדבר, שלפי הערך של הכסוי הזה גדול יהיה האור אשר יגלה, בצאת החלק של תכונת הגאולה, המונח תחת ערימת החושך הגדול הזה, לחירות מתוך מאסרו.

הרב חתם בתקווה ובאמונה: "כימי קדם, כקול רעם בגלגל ירעים קול גדול באזני כל האומה כולה, כל קהל עדת ישראל לכל פזוריהם ומפלגותיהם, וחדור יחדור ללב כל העם מקצה וישמע בכל התפוצות, קול אומר קרא: חזקו ונתחזקה בעד עמנו וערי אלהינו". ונאמר עתה גם אנחנו: אמן.

*

"שובו לבצרון אסירי התקוה" (זכריה ט, יב)

נא. נפל דבר. נפל גדול.
הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל

נפל דבר בישראל, נפל גדול בישראל: הסתלק לבית עולמו הסתלק לבית עולמו מורנו ורבנו הגאון הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל. חובה על כולנו להבין ולהפנים שהסתלקות גדול-דעה בשיעור נדיר שכזה, יוצרת מחויבות ומטילה משא על כל אחד ואחת מאתנו.

זאת על שום-מה?

נוסח הקדיש הנאמר אחר הסתלקותו של כל אדם מישראל, ולו גם האדם הפשוט ביותר, פותח במילים: "יתגדל ויתקדש שמייה רבא". מדוע נדרש דווקא בעת כזאת "גידול קידוש שמו הגדול"? יפה ביטא ש"י עגנון (קדיש על הרוגי ארץ ישראל) את התשובה:

מלכנו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא [...] מתוך אהבתו שאוהב אותנו ואנו מעטים, כל אחד ואחד מעמנו חשוב לפניו כליגיון שלם [...]. נפקד חס ושלוש אחד מישראל באה פחת בלגיונותיו של המלך ובאה תשות כח כביכול במלכותו יתברך, שהרי מלכותו חסרה לגיון אחד מלגיונותיו ונתמעטה חס ושלוש גדולתו יתברך. לפיכך אנחנו מתפללין ואומרים אחר כל מת מישראל 'יתגדל ויתקדש שמייה רבא', יגדל כח השם ולא יביא תשות כח לפניו יתברך ויתקדש בעולמות שברא כרצונו [...].

ועתה נאמר, אם כך בכל אחד ואחת מישראל, הרי כך שבעתיים בעת שמסתלק גדול וענק בישראל – החלל שנפער עצום!

קצר המצע מתיאור דמותו של מורי ורבי, מה גם שחז"ל מלמדים אותנו (עבודה זרה ה"ב) שלוקח עשרות שנים עד שמבינים לאשורם את מלוא מסריו של רב, ובפרט אחר שהערכה מלאה של דמותו יכולה להיעשות רק על ידי "מקבילי"¹, וקטונתי. אלא שכבוד התורה שגלה אינו מאפשר שלא לתת, ולו גם בתמציתיות, דעתנו לעניין. הכרת החלל שנוצר היא שתאפשר מילוו.

גדלותו בתורה של הרב זצ"ל הוכרה עוד בהיותו צעיר לימים על ידי גדולי הדור הקודם. החזון איש כתב לו: "עיקר מגמתו לאמיתת התורה"; 'אבי הישיבות' הרב איסר זלמן מלצר התייחס בכבוד רב ביותר להערותיו והתכתב

1 כלומר, אדם הדומה לו ברמתו הרוחנית.

אתו ; וכך גם הרב צ"פ פרנק ועוד רבים רבים. בשל כך התמנה בגיל צעיר לדיין, אח"כ לאב בית דין ולחבר בית הדין הגדול. לימים ראה בו הרב משה פיינשטיין את "הדיין" בה"א הידיעה בארץ ישראל. הרב היה חבר במועצת הרבנות הראשית לישראל, ומשך עשר שנים עמד בראשה. ואולם יותר מכל היה הרב "מרבץ תורה". משך עשרות רבות של שנים הוא מסר שיעור קבוע בישיבת מרכז הרב ואחר פטירת רבנו הרצי"ה שימש כראש הישיבה. אלפי תלמידי חכמים צמחו וגדלו למה שהם, על אדני שיעורים אלה.

ה'תוצר' מרשים. הבוחן היום את מפת החינוך והרבנות במגזר הציוני-דתי ייווכח שחלק ניכר ביותר מראשי הישיבות והר"מים, ראשי אולפנות ומדרשות ומכונים תורניים, רבנים ומחנכים – וגם ראש מכללה אחד... – הם תלמידיו או תלמידי תלמידיו! חז"ל אומרים (תענית ה ע"ב) על יעקב אבינו ש"לא מת", והגם שהספידוהו וחנטוהו – כי כל עוד "זרעו בחיים" גם הוא בחיים. אף אנו אומרים היום: "אברהם" עצמו אומנם "שב למקומו" (בראשית יח, לג) ואולם בכוחנו לגרום לכך שרבי אברהם "לא מת". השאלה היא אם "זרעו בחיים"; ובידינו הדבר! מורשתו של מו"ר זצ"ל מתחילה בתורה ונגמרת בתורה. מתוך תורה הורה על ערכה של ארץ ישראל, מתוך תורה הצביע על מחויבותנו לעם, מתוך תורה בחן תדיר את יחסנו למדינה – רשויותיה ומנהיגיה – ובראש וראשונה מתוך תורה מיקם את החינוך כמשימה העיקרית של דורנו. עתה, בדרכו עלינו להלך: להגדיל תורה ולהאדירה, לגדל תלמידי חכמים ותלמידות חכמות ולהירתם לחינוך.

נב. מה באמת ייחודו של הרב עובדיה יוסף זצ"ל?

סיומה של מלחמת יום כיפור הותירה אחריה נעדרים רבים מאוד. עד 25 באוקטובר 1973 הוכרזו 417 מחיילי צה"ל כנעדרים ומספרם גדל בהמשך. אין לך קשה מנעדר: אלמנה שנותרת בעגינותה, הורים שאין להם ולו גם קבר להשתטח עליו, ילדים שאינם יודעים אם ומתי לומר קדיש. נורא. לא מעטות התשובות ההלכתיות שאכן נכתבו במהלך הדורות על אודות מקרה פלוני ואירוע אלמוני, אולם כאן היה מדובר בסדר גודל אחר לגמרי: מטוס שהתרסק ולא נותר ממנו זכר, טנק שנשרף ועלה באש, מוצב שנכבש ולוחמיו אבדו ועוד. הרב הצבאי הראשי באותה שעה, הרב גד נבון, אשר התיקם הגיעו מטבע הדברים לשולחנו, ידע שרק אישיות תורנית מן הסמכות העליונה תוכל לתת מענה שיהיה מקובל על כל עולם התורה. הרב נבון הקים בית דין ובראשו בחר להעמיד את הרב עובדיה יוסף. לימים כתב הרב עובדיה, שחודשים אלה שבהם ישב לילות כימים על המדוכה, היו מן הקשים ביותר בימי חייו. כל תיק קרע את הלב, כל אירוע הזיל דמעה, אולם עמדה לפניו משימת קודש ובסופו של דבר כל התיקים, עד האחרון שבהם, באו לידי חיתום בהכרעה הלכתית חלוטה.

סיפור זה סופר פעמים לא מעטות, בדרך כלל כדי להבליט את הלב הרחום של הרב עובדיה. לרב עובדיה היה ללא ספק לב רחום וחנון, על אלמנה ועל יתום, על עשוק ועל רצוף, ואולם זה רק חלק מהסיפור. החלק האחר בסיפור הוא הכתפיים הרחבות והמוצקות שהיו לרב עובדיה. חלק זה, בשל היותו פחות עיתונאי ופחות "צהוב", לא תפס את המשקל הראוי לו, אולם, לאמתו של דבר, דווקא "זה" עיקרו של הרב עובדיה.

צא ולמד: כמעט שאין ספר הלכתי משמעותי שראה אור בשלושים השנים האחרונות שאיננו מתייחס כך או אחרת לפסיקותיו של הרב עובדיה יוסף. כמעט שאין נושא הלכתי משמעותי שהרב עובדיה יוסף לא נתן עליו את דעתו ההלכתית. תופעה זו נדירה מאוד בעת החדשה וזכו לה ממש מתי מספר.

לא פעם אמרתי שהרב עובדיה גדול ומתוחכם הרבה יותר מחוקריו שכתבו עליו עבודות וספרים. חוקריו של הרב עובדיה, אנשי אקדמיה וכל שכן פובליציסטים, הכניסו אותו לתבניות, אולם הוא לא "נענה" להם. אמרו עליו שהוא מקל בפסיקותיו, אך האמת היא שיש לו עשרות פסיקות מחמירות; אמרו עליו שהוא עדתי בהכרעותיו, אך האמת היא שבלא מעט הכרעות הוא "כלל

ישראלי"; אמרו עליו שעיקר כוחו בבקיאאות פנומנלית, אך האמת היא שכוחו הלמדני ניכר בלא מעט מחיבוריו, וכן הלאה. אם כך חוקריו, הרי שכך שבעתיים פובליציסטים שהתעקשו להבליט בעיקר את ההיבטים הפוליטיים, הפולקלוריסטיים, המגזריים והחברתיים. ולא שאלה לא היו קיימים – הם בהחלט היו קיימים, אך הם היו שוליים מאוד וטפלים.

כדרכם של לא מעט "גדולי תורה", שעסקנים ושמשים שונים גימדו את דמותם, כך קרה גם לרב עובדיה. ברם, אם נרצה לידע באמת ובתמים מי היה הרב עובדיה, הרי שעשרות חיבוריו הם "הרב עובדיה", לדור ולדורות! מי שאינו פיזיקאי מעולה לא יודע להעריך אם אכן פרס נובל לפיזיקה ניתן לראוי ביותר או ש"הייתה בחישה בקְדְרָה"; כך גם בכימיה, כך גם באדריכלות ובאמנות. רק מומחה למקצוע יודע להעריך נכוחה. מי שלא שוחה – וכדבעי – בעולם הספרות התורנית בכלל, וזה ההלכתי בפרט, הרי שהוא חסר יכולת להעריך באמת את אישיותו של הרב עובדיה. כאותו משל ידוע על העיוורים הממששים את הפיל, זה מגדיר אותו כולו לפי החדק, זה מתאר אותו כולו לפי הרגל וזה מספר עליו רק לפי החטים, כך גם בנדון דידן: לב לבה של משנת הרב עובדיה גלומה בתורתו.

רוב מעריכיו של הרב עובדיה אינם בעלי מקצוע בתחום שלדידו היה הכי חשוב והכי משמעותי: "אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא"¹. אם "אין לו לקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה" (ברכות ח ע"א), הרי שהרב עובדיה קבע את משכנו באותם ארבע אמות. כל היתר כנטול דמי, כפרפראות. גם בעוד עשרות שנים, כאשר ירצה מאן דהוא לבחון את איכותו הרוחנית של דורנו, אין ספק שהרב עובדיה ימוקם בחזית כותל המזרח. כאשר הוצאתי את ספרי הראשון זכיתי שהרב עובדיה יעניק לי "הסכמה". חשיבותה של ה"הסכמה" לא התמצתה בכך שעוזרו האישי סיפר לי שהרב עיין בספר ולמד אותו מכריכה לכריכה, אלא בכך שענק תורני זה מחווה עליו דעה חיובית.

בשבי ממסע ההלוויה עדכן אותי מפקד מחלקת מתנדבי התנועה של משטרת ישראל כי הדיווחים שמגיעים אליו מדברים עד עתה על השתתפות של 600,000 איש (האומדן הסופי דיבר על 800,000 איש!). נשימתי נעתקה. מיד נזכרתי בדברי רב ששת בגמרא (מגילה כט ע"א וכתובות יז ע"א): "כנתינתה כך

1 וראו גם מאמרי, 'מהכרעותיו המחמירות של הרב עובדיה יוסף זצ"ל, עלון 'פרשת השבוע', משרד המשפטים, גיליון 430 (תשע"ד).

נטילתה, מה נתינתה בששים ריבוא אף נטילתה בששים ריבוא" (וראו רמב"ם, הלכות אבל יד, יא). כשם שנתנית התורה במעמד הר סיני עוררה את לבות כלל שישים ריבוא מקבלי התורה, כך בע"ה אם כל אחד ייקח "נקודה" אחת מדמותו המרשימה של הרב עובדיה, הרי שהסתלקותו עתידה לעורר את לב כלל ישראל לאביהם שבשמים. זאת נחמתי בעניי. חבל על דאבדין ולא משתכחין.

נג. שמירת הלכה – כהלכתה הרב יהושע ישעיה נויבירט זצ"ל

בשבוע שעבר הלך לעולמו רב חשוב, שלבושתנו, חלקנו לא מכירים את שמו. אך כולנו עיינו בספרו ויש מאתנו המעיינים בו כמעט בכל שבוע. כוונתי לרב יהושע ישעיה נויבירט, מחבר הספר "שמירת שבת כהלכתה". הספר, שיצא בשלוש מהדורות שונות, זכה להיתרגם לשפות זרות ונמכר כל שנה באלפי עותקים, זה כבר שלושים שנה ברציפות.¹ הוא זכה להתקבל כספר יסוד אצל כל סוגי הציבור הדתי (דבר שלא כל ספר בימינו זוכה לו). סיבות שונות תרמו להפיכת הספר למרכזי בכל בית של שומרי שבת: מבנה שיטתי וקל להתמצאות; התמודדות עם סוגיות טכנולוגיות חדשות; שפה נהירה ומובנת גם בסוגיות סבוכות; עברית תקנית (ללא ריבוי ראשי תיבות המובנים רק לתלמידי חכמים); הבאת הכרעה הלכתית בהירה בגוף הספר ומגוון מקורות בהערות השוליים, מפתוח מדויק בסוף הספר ועוד. בכל אלו היה משום פריצת דרך ויצירת סגנון שרבים אחריו ניסו לאמץ בנושאים הלכתיים נוספים.

*

האם מותר להתנות על קבלת שבת כך שאישה תוכל להדליק נרות שבת ואחר כך לנסוע לכותל המערבי לקבלת שבת? האם מותר להאריך שעון שבת כדי שייכבה מאוחר יותר? ומה עם קיצור משך ההדלקה? ומה בנוגע להארכת הדלקה שתיעשה רק אחר כיבוי מתוכנן? האם מותר להכין בשבת בבוקר "איירע-בציבאלע" (תערובת מחית ביצים ובצל קצוצים)? אלה פחות מאלפית מההכרעות ההלכתיות שנמצאות בחיבור המופתי "שמירת שבת כהלכתה", מאת הרב יהושע ישעיה נויבירט אשר הסתלק לבית עולמו בשבוע שעבר. ספק בעיניי אם יש ולו גם יהודי שומר תורה ומצוות אחד (מעל גיל 20) שלא שמע על "שמירת שבת כהלכתה". ועוד ספק בעיניי אם יש עוד רב שזכה למידה כזו של חיזוק קיומה של מצווה חשובה, כרב נויבירט. "הכל תלוי במזל, אפילו ספר תורה שבהיכלי", ואין ספק שהייתה לרב נויבירט סייעתא דשמיא נדירה להצלחת פועלו. אולם, גם בעיני בשר ודם ניתן להבין את ההצלחה: מיזוג של

1 מנהל הוצאת פלדהיים סיפר שזיה שלושים שנה ברציפות, בכל שנה נמכרים עשרת אלפים עותקים של הספר. ראו: <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/116/531.html>

למדנות עמוקה והתנסחות בהירה ביותר, זאת לצד שימת אצבע על צורך אמתי שרבים מאוד חשו בו. עשרות ניסו להלך בעקבותיו, מעטים וספורים הצליחו. "את צנועים חכמה". אחד מחשובי תלמידי החכמים הדריס בשכנותו אמר עם קבלת הבשורה הקשה: היום הסתלק אחרון הרבנים הצנועים! ואכן מידת הצניעות אפיינה את הרב נויבירט. לא זו בלבד שהוא נהג ללכת עם חליפה רגילה ולא עם "פראק" מכובד, אף לא זו בלבד שהתגורר בדירה קטנה ופשוטה, אלא שראה כל אדם בגובה העיניים. קטן כגדול, כיפה סרוגה ככיפה שחורה. מה ראה הרב נויבירט לעמול כה קשה על חיבור הספר; מה ראה לשכללו משמעותית ממהדורה למהדורה ומה ראה לבחור דווקא את השבת כנושא לספרו? ובכן, את התשובה איננו צריכים לשער ולא להעריך, שכן הרב עצמו הושיט את תשובתו בקנה. לפתח המהדורה השלישית של הספר צירף הרב נויבירט קונטרס: "טוב להודות לה'", שזה תמציתו: הוא נולד בגרמניה בשנת תרפ"ז (1927) ובתקופת מלחמת העולם השנייה עבר תחילה לבלגיה ואחר כך הצטרף להוריו שנמלטו להולנד. שם הסתתרו במחבוא כשלוש שנים, עד שבשנת תשי"ו עלה ארצה. לא מעט נסים אירעו למשפחתו במהלך שנות השואה והוא מתאר אותם בפרוטרוט. בין השאר הוא מספר על השבת שהצילה אותם מספר פעמים, אך גם על חילול שבת שהותיר בו תחושות קשות: "באביב תשי"ו התארגנה קבוצת עולים בלתי ליגאליים. כשהגיעה אונייה להפלגה לא"י, הורו לנו לעלות עליה בשבת. הדבר ציער אותי במיוחד, הרי כל שנות המלחמה הקשה הצלחנו לשמור מצוות עד כמה שאפשר ובמיוחד שבת קודש, איך יתכן שעכשיו עם החרות עלי לחלל את השבת. מצבי היה עגום והיה נראה בעיני כסכנת נפשות להישאר במקום זר בלי כסף, בלי אוכל, בלי כל רכוש, אין לאן ללכת. נאלצתי בלית ברירה לעלות על האוניה אבל הדבר חרט את רישומו עלי למשך שנים רבות [...] כאשר נאלצתי לעלות על האוניה ולהסתבך בחילול שבת (מפני החשש לפיקוח נפש), קיבלתי על עצמי² שהקב"ה יזכה אותי ואעשה משהו עבור השבת, וכך עלה הרעיון לכתוב ספר על שמירת שבת. אחרי הולדת בני בכורי הי"ו שמתי לב שאין ספר האוסף בתוכו את הלכות שבת בשפה השווה לכל נפש בכדי לענות על השאלות הרבות המתעוררות בכל שבת, ואז התחלתי בכתובתו של הספר [...]". הרב נויבירט למד בישיבת קול תורה בירושלים וראה בראש הישיבה, הרב שלמה-זלמן אוירבך, את מורו-רבו המובהק. לימים, כאשר הוא חיבר את הספר

"שמירת שבת כהלכתה", לא משו ידי התלמיד מידי הרב. זכה הרב נויבירט שהרב אוירבך עיין בכל תיבה ובכל מילה בספר, בכל הכרעה ובכל פסיקה, עד שכמעט אין עמוד בספר ששמו לא נזכר. בהקצנת-מה היינו אומרים שמדובר בחיבור משותף, ולמצער ש"גיבויו" של הרב אוירבך לספר העניק לו חשיבות ומעמד ייחודיים.

יודגש: גדלותו של פוסק נמדדת לא במקום שהוא אוסר, אלא דווקא במקום שהוא מתיר; להתמיר כל אחד יכול, להקל זה כבר עניין אחר! ככל שהרב נויבירט היה "מחובר" לעניינה של השבת, מעשה אחד שאליו היה לי קשר אישי מלמד שבמקום הצורך ידע להקל בה.

מעשה שהיה כך היה: בכ"ו באייר תשל"ח אירע פיגוע חבלני בירושלים בו נרצחו שישה אנשים.³ היה זה ערב שבת ועד שזיהו את החללים והודיעו לבני המשפחות התאחרה השעה והשבת כבר משמשה ובאה. אחת האימהות השכולות סירבה לקיים את ההלוויה ביום שישי בטענה שהדבר לא מכובד שכן לא כל בני המשפחה יספיקו להגיע. לקח זמן רב לשכנע אותה שאדרבה, כבודה של הנפטרת שלא להלינה. דא עקא, מששוכנעה – על ידי הרב נויבירט עצמו – טענו אנשי החברה קדישא שכבר לא יספיקו לקיים את הקבורה ולהגיע חזרה לבתיהם בלא לחלל שבת. על כך השיבם הרב נויבירט: "עליי!" הלוויה והקבורה אכן נערכו בערב שבת, אנשי החברה קדישא הגיעו לביתם הרבה אחרי ה"צפירה" אם כי ממש בדמדומי שקיעת החמה. אמור מעתה: ככל שהרב נויבירט היה "נשמה של שבת", הוא ידע היטב מה היא "שמירת שבת – כהלכתה"!

3 הערת עורך: בין הנרצחות הייתה גם אחותו של הכותב, תמר גוטל, ה' יקום דמה.

נד. אבד חסיד מן הארץ פרופ' אלעזר טויטו זצ"ל

"אבד חסיד מן הארץ". ארבע מילים אלה של הנביא מיכה (ז, ב) הדהדו בראשי מיד עם צאת השבת, כאשר התבשרתי על השמועה הרעה בדבר הסתלקותו לבית עולמו של הרב פרופ' אלעזר טויטו. שכן, יותר משהיה פרופ' טויטו חכם – והוא היה מאוד חכם, ויותר משהיה תלמיד חכם – והוא היה תלמיד חכם גדול, ואף יותר משהיה משכיל – והוא בהחלט היה משכיל וידען בתחומים רבים, יותר מכל זה הוא היה "חסיד". זכינו לראות לנגד עינינו אישיות נאצלה בעלת מידות תרומיות, וראש לכולן – מידת הענווה. בקשתו בחייו שלא להספידו אחר מותו, אינה אלא בבואה קטנה, קצה קרחון של ענווה מהותית ועמוקה שבה נהג כל ימי חייו.

הסתלקותו של פרופ' טויטו יוצרת בקרבנו חלל גדול. ממד אחד של החלל הוא החלל המשפחתי, לרעייתו דינה שתבלטו"א, לבני ביתו ולכל המשפחה ואף למקורבים. ראש המשפחה, נזר המשפחה, נעדר. ממד שני הוא החלל היישובי, ליישוב אלקנה, שכן פרופ' טויטו היה אבן פינה ונדבך יסוד ליישוב. לא פעם, לא פעמיים וגם לא עשר פעמים ויותר שמעתי "דיווחים" על השיעור הקבוע בין מנחה לערבית, על השיעור ב"כולל" ועל עוד אין ספור שיעורים פעילים שהרביץ בהם תורה. ממד כואב לא פחות מכך הוא החלל המכללתי. לי אישית קשה לתאר את המכללה בלעדיו. אני "קיבלתי" אותו ב"ירושה" מקודמי בתפקיד, הרב ד"ר יהודה פליקס יבלטו"א ומאז הריאיון הראשון שנערך לי לפני כניסתי לתפקיד ועד לימים האחרונים, פרופ' טויטו נכח "שם" תמיד. נוכחותו לא הייתה פאסיבית; ממש לא. פרופ' טויטו הרביץ תורה בלומדי תואר ראשון ובלומדי תואר שני, הוא עמד בראש המועצה האקדמית וניהל את המערך האקדמי, כלפי חוץ וכלפי פנים, בדרך מעוררת כבוד והדר.

יתרה מזאת. פרופ' טויטו היה לי תמיד "פרטנר" נכון ללבטים, לבירורים, לשיקול דעת של "זקן שקנה חכמה". לא זה המקום ולא זו העת – לפי בקשתו, כאמור – להאריך בדברים אך היו כמה וכמה אירועים ונושאים שהוא, ורק הוא, הצביע על הכיוון הנכון שאותו כדאי לקחת. ואכן התקיים בו מאמר חז"ל (שמו"ר ג) על "כל הנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל" אלא מצליח.

פרופ' טויטו מובא לבית עולמו ביום הסתלקותו מן העולם של רבי חיים בן עטר, "אור החיים הקדוש", אחת משתי דמויות שאותן חקר פרופ' טויטו ושלחן

הקדיש חיבור חשוב: רשב"ם ו"אור החיים". בשבת שבה הסתלק פרופ' טויטו מאפיין אור החיים ארבעה סוגי תלמיד חכמים: "כנחלים נטיו, כגנות עלי נהר, כאהלים נטע ד', כארזים עלי מים". ארבעת הדימויים מכוונים לארבעה סוגי צדיקים: (א) אותם שהם כשמואל הנביא ומסבבים בכל אתר ללמד תורה; (ב) צדיקים הקבועים לתלמוד תורה ולהורות בלשכת הגזית והרוצה מגיע אליהם; (ג) הלומדים תורה לעצמם להשכיל ולהבין; (ד) המחזקים ידי הלומדים ויוצאים למלאכתם למצוא טרף. מי שהכיר את פרופ' טויטו יודע עד כמה הוא היה רחוק מ"צדיק בפרוה". הוא נמנה ללא ספק על הסוג הראשון. ממחנה המעצר בקפריסין שבו לימד עולים חדשים, דרך גבעת וושינגטון ששם לימד פרחי הוראה, ולימים השכלה גבוהה בבר אילן ובמכללת אורות ישראל, ולצד זה – כאמור – אין ספור מסגרות של שיעורי תורה כאן ושם, ובכל אתר ואתר.

אור החיים בפרשתנו אף מוסיף ומתייחס לשאיפתו של בלעם (שאיפה שלא זכה לה): "תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו". מה הוא "מות ישרים" ומה ייחודי בו, שואל אור החיים, ומשיב: "הפליג רשע לשאול ענין גדול, שאמרו ז"ל אנשי אמת שיש ב' הדרגות בצדיקים בשעת מיתתם, הא' שיוצאת הנפש מן הגוף והולכת באין מסך מבדיל באין מעכב עד מקום האושר העליון, ויש צדיקים שביציאת הנפש לא ישיגו גדר זה ונמנעים מלכת תיכף ומיד ומתעכבים עד זמן מה אם יהיה להם חטאים וכדומה ואפילו חטא כל שהוא יסובב הדבר, ולזה בחר בלעם לשאול גדר העליון שנפשו בשעת מיתתה תהי' כמיתת אותם שהולכים ביושר את פניו יתבי' באין מסך באין מעכב".

פרופ' טויטו היה משל ומופת ל"ישרים" במובן שעליו מדבר הנצי"ב בפתיחתו הידועה לחומש בראשית. עליו בדיוק קונן הנביא מיכה (שם) "אבד חסיד מן הארץ וישר באדם אין". לכל הנוכחים כאן, שהכירו את פרופ' טויטו, אין ספק שהוא נמנה בבירור על הסוג הראשון, סוג הצדיקים-החסידים-הישרים המגיעים תכף לחסות בצל כנפי השכינה.

הֲיָה נָא אִם כֵּן יִקְרָנוּ רַבִּי אֶלְעָזָר מְלִיץ יוֹשֵׁר עַל כָּל מִשְׁפַּחְתְּךָ, וְרֹאשׁ לְכוֹל עַל רַעֲיִיתְךָ שֶׁהֵייתָ לָךְ עֶזֶר כָּל יְמֵיכֶם, הֲיָה נָא מְלִיץ יוֹשֵׁר עַל הַיִּשׁוּב אֶלְקָנָה וְעַל מְכַלְלָתְנוּ-מְכַלְלָתְךָ, וְהֲיָה מְלִיץ יוֹשֵׁר עַל כָּל עַם יִשְׂרָאֵל שֶׁכָּה זָקוּק לְרַחֲמֵי שָׁמַיִם. תְּחִינָתְנוּ שְׁטוּחָה לְפָנֶי בּוֹרָא עוֹלָם שִׁבּוּלַע הַמּוֹוֹת לְנֹצֵחַ וִיקִיצוּ שׁוֹכְנֵי עַפְרָה בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ אֲמֵן.

נה. הרב שמואל הלוי וואזנר זצ"ל

"תנו רבנן, בשביל ארבעה דברים חמה לוקה, על אב בית דין שמת ואינו נספד כהלכה" (בבלי, סוכה כט ע"א)
 "שאלו נספד כהלכה אין מיתתו נחשבת ביטול גמור, כי בוודאי יש לו מציאות בעולם הבא, וזה נראה כאשר נספד כהלכה ועושים לו כבוד, ומורה זה שנסתלק הגוף ונשארה הנשמה שהיא נבדלת" (מהר"ל, באר הגולה, ו)
 "מספד הוא התעוררות מדרכי המת ומידותיו ופעולותיו" (משך חכמה, דברים לד, ח)

בליל הסדר הסתלק לבית עולמו הרב שמואל הלוי וואזנר והוא בן כ-102 שנים (תרע"ג/1913 – תשע"ה/2015). הרב נמנה על חשובי הפוסקים בעשורים האחרונים וי"א כרכי שו"ת שבט הלוי שלו, כמו גם שיעורי שבט הלוי שחיבר, קנו להם זה כבר שביתה של כבוד בארון הספרים התורני. רשמית, הרב שימש כראש ישיבת חכמי לובלין, שאותה ייסד, וכרבה של שכונת זכרון מאיר בבני ברק – מינוי שנקבע בשעתו על ידי החזון איש. אולם האמת היא שמצודתו הייתה פרושה על מרחבי הגלובוס היהודי.

הרב וואזנר היה דמות מורכבת ולא "סטריאוטיפית". הוא נמנה על קהילת העדה החרדית ולכן, למשל, לא הצביע בבחירות לכנסת, אך בד בבד הוא לא היה "מגזרי" ובין הפונים אליו היו לא מעט "סרוגים"; מחד גיסא, לפי מוצאו ולפי חינכו הוא "השתייך" לאסכולה החסידית, ברם מאידך גיסא, הוא היה מקובל גם על ליטאים מובהקים; שפת דיבורו העיקרית הייתה אמנם אידיש, אך בין מקורביו ומקבלי הדרכתו היו לא מעט ספרדים. לא בכדי התקשתה העיתונות ה"רגילה" לומר עליו, עם פטירתו, "משהו" משמעותי, חוץ מכינוי הבנאלי למדי: "פוסק הדור", שכן פוליטיקה ושערוריות היו ממנו והלאה. כוחו היה בתורתו, ועיקר תורתו – החלק ההלכתי.

תלמיד חכם גדול זה שנעקר מנוף חיינו מחייב התייחסות, בעיקר לאור העובדה שלא היה מוכר כל כך למי שאינו מצוי כדבעי בספרות ההלכתית. נכון אפוא לזרות אלומת אור, ולו גם מצומצמת, על "משהו" מהכרעותיו ומהתייחסויותיו ההלכתיות.

א. כאמור, הרב וואזנר לא היה מגזרי. בהתאם לכך, אין זה מפתיע שהוא נענה לשאלתו של הרב שמעון בירן הי"ד, מי שהיה בשעתו רבו של היישוב כפר דרום שבגוש קטיף. הרב בירן שאל את הרב אם מוטלת חובה על תושבי כפר

דרום, שאין מניין במקומם, להגיע ליישוב סמוך כדי להתפלל במניין, כאשר לא זו בלבד שהדרך מרוחקת 5–6 ק"מ, אלא שהיא גם מסוכנת במידת-מה: "האם חיוב תפילה בצבור נמדד במושג של זמן או מרחק [...] ומכיון שזה נמצא בחבל עזה צריכים לנסוע בכביש דרך אזור ערבי, ויש בזה סכנה מסוימת [אם כי] לפי הרגל החיים אפילו נשים נוסעות לבדן בכביש זה, אמנם הסכנה אורבת [...]". הרב וואזנר נכנס לעובי הקורה ההלכתית והכריע שמרחק ולא זמן הוא הקובע, "ומכ"ש בנדון דידן דאיכא באמת חשש סכנה אפילו רחוק, דאינו חייב. ומה שכתב כב' שהנשים הולכות לבדן – מי יאמר שהם עושות על פי התורה! ובמקום אחר הי' מקום לפנים משורת הדין ללכת למנין, אבל בנדון זה כיון דאיכא חשש סכנה, אפילו לפנים משורת הדין לא יעשה, אך ישתדלו מאד שיהיו לכם מנין קבוע בכפר שלכם".¹

ב. הרב וואזנר לא היסס לבקר בתקיפות גם את "מגזרו", המגזר החרדי, כאשר נוכח לדעת שאנשים מורים לעצמם היתר להתנהג שלא כדין בענייני ממונות: הנה רואה אני בזמן הזה דחלק גדול מעוונות שגורמים חילול ה' והוצאת שם רע על שומרי התורה והמצוות היא עוונות התלויים בממון, כאילו הותרה הרצועה לגמרי, ומכח יצר ורדיפה אחרי עשירות קלה בלי לעבוד ולטרוח על זה, עוברים על ריבית קצוצה דאורייתא לפעמים במסווה של "היתר עיסקא" ומרמים עצמם וכל העולם, ומה עם פריעת בעל חוב מצוה שנעשים פושטי רגל מחביאים כסף בורחים למדינה אחרת שלא תשיג אותם יד המשפט, ושודדים לפעמים עניים ונקיים ועושים דמם של אחרים שחוק, והרבה מיני מסחרים שאין להם לא יד ולא רגל על פי התורה, ולבסוף נתגלה קלונם והפסידו לעצמן, הפסידו לאחרים, ומוציאים שם רע על בני ישראל שומרי המצוות. ואם תשאל את האנשים מדוע אתם עושים, ישיבו לך בתמימות של רמאות, שהכל אנחנו עושים לפרנס ולכלכל אותנו, וטח מראות עיניהם שהכל מיצר העשירות ורדיפה אחרי יש לו מנה רוצה מאתים, ועל חשבון זה הותרה הרצועה. לדידו, מדובר בכשל מוסרי והלכתי הכרוכים זה בזה, וחומרם גדולה ביותר, "חילול ה' והוצאת שם רע על שומרי התורה והמצוות".²

1 שו"ת שבט הלוי, חלק ח, סימן יט; ראו שם גם התייחסות לשאלה נוספת של הרב בירן, וראו הבהרה בחלק ט, סימן לז.

2 שו"ת שבט הלוי, הקדמה לחלק ו.

ג. ביקורת דומה מביע הרב וואזנר על התופעה שבה אנשים נישאים בגיל שבו עדיין לא רכשו מקצוע. לדידו, הנחיית הרמב"ם (הלכות דעות, ה, יא) כי נכון לאדם, "שיקבע לו [...] מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ואחר כך יקנה בית דירה, ואחר כך ישא אשה", תקפה גם בזמן הזה וגם ביחס לאדם שכבר הגיע לגיל נישואין:

לא משמע דהש"ס ורמב"ם איירי דוקא קודם שהגיע לפרק נשואין אבל אחר שהגיע לפרק נשואין יעשה דוקא היפך סדר התורה, ומשמע מזה דכיון דעושה כן כדרך שצריך לעשות על פי התורה אין לחוש מפני הרהור, אלא דמי שמתגברים הרהורי עבירה יעשה השתדלות מאד לקרב זמן הנישואין שלו [...] דהיינו שיכין לו מיד מלאכה מפרנסת ובית כדי שימהר לישא.

בהתאם לכך הוא מביע צער, "דאנן השתא אין בידינו לקיים בשלמות דברי הרמב"ם ואין בידינו גם בזה להעמיד דת על תלוי".³

ד. בהיותנו עתה בימי ספירת העומר, נחתום בביטוי מאמץ הלכתי, בהקשר זה, שהשקיע הרב וואזנר כדי לחוס על כבודו של רב. מן המפורסמות הוא שהלכה למעשה הכריעו הפוסקים שאדם ששכח למנות את אחד מימי ספירת העומר, הרי הוא ממשיך אמנם למנות, אך ללא ברכה. עם זאת, מן הידועות שבקהילות רבות נהוג שרב הקהילה מכובד בברכת ספירת העומר מדי לילה. והנה, מעשה שהיה: "רב מנהיג בעירו ששכח באחד הימים של ספירת העומר לספור הספירה ע"י שלא התפלל בביהכ"נ, ונשאלתי מה יעשה בשאר הימים, כי הוא רגיל לספור ברבים ואיכא כבוד התורה ובזיון אם לא יספור". על כפות המאזניים מונחת אפוא מצד אחד ההנחיה ההלכתית ה"רגילה" שבמקרה כזה אין ממשיכים למנות בברכה, ומן הצד השני חשש לביזיון ולזילות כבוד התורה. אחר עיון מסיק הרב וואזנר שבמקרה כזה ניתן לסמוך על שיטות דחוקות ולאפשר המשך ספירה בברכה: "בעניותי, במקום הדחק כזה אפשר לסמוך על דעת הראשונים [...] דכל יום מצוה בפני עצמה ויספור בשאר ימים בברכה [...] כהאי גוונא דאיכא כבוד התורה וכבוד הצבור אפשר לסמוך בזה".⁴

3 שו"ת שבט הלוי, חלק ח, סימן רסד.

4 שו"ת שבט הלוי חלק ג סימן צו.

הנה לנו על קצה המזלג דמות של פוסק שאינו "מגזרי" והוא בעל כתפיים רחבות: משיב גם ל"סרוגים", מבקר גם "חרדים", וככלל – רואה חשיבות רבה בהרמת קרנה של תורה וכבודה של תורה. חבל על דאבדין.

נו. בין ימי ה"שבעה" לימים של שמחה "שמונה נסיכי אדם"

עלינו ללמוד ולקחת לקח טוב, שלא להיות נופלים ברוחנו גם מחרדתה של הנפילה הנוראה אשר נפל ישובנו כעת על ידי הרשעים הרוצחים הטמאים אשר הרגו בזדון חסידי עליון, גדולי התורה והיראה [...] ואשר החריבו נאות יעקב אשר נבנו במסירות נפש ועמל דורות ואשר זעזעו את כל יסוד קיום ישובנו בארץ ישראל.

משפטים אלה, הנראים כאילו נכתבו בימים האחרונים על רקע הטבח המזעזע בבחורי ישיבות מרכז הרב וירושלים לצעירים, נכתבו לאמתו של דבר לפני כשמונים שנה! מרן הראי"ה קוק הוא שביטא בהם מסר, וזאת אחר מאורעות תרפ"ט שזעזעו את היישוב היהודי בכלל, ואת היישוב התורני בפרט. הראי"ה התעלף עם היוודע לו האסון האיום והנורא בתרפ"ט. מיד כשעוררוהו מעלפונו התקשר – בשבת! – לקולונל הבריטי קיש והורה לו לחוש מהרה להגנת המתיישבים. משהלה השיבו שאינו נשמע אלא להוראות הנציב העליון, הנעדר עתה, פקד עליו הרב: "עתה אני הוא המפקד העליון ומצווה לך לחוש מהרה!". הרב הוא שידע במקביל להבליג על רגשותיו ולמקם שכלתנית, במדויק, את נקודת הפגיעה, ובכך לתעל בסופו של דבר את הכאב לכיוון של העשייה הנדרשת.

לרב היה ברור אז, כשם שלנו ברור היום, שלא את פלוני ולא את אלמוני המסוימים חיפשו המרצחים. הכוונה הברורה שלהם הייתה ועודנה: פגיעה בלב האומה, בקודשי האומה, באותם שבמעשיהם מגלמים מיזוג של התיישבות עם הקודש. אחיזה ברגבי אדמות הקודש, מתוך אחיזה בתורת הקודש. מיזוג זה הבא לידי ביטוי מעשי בהתיישבות תורנית, הוא הוא עילת מעשי הטבח. במודע ושלא במודע המרצחים מבינים שעיקר המאבק מוכרע בסופו של דבר במגרש זה. לא מול לאומיות גרידא, מחד גיסא, ולא מול תורניות גרידא, מאידך גיסא, אלא מול לאומיות-תורנית. במונחי היום: ציונות-דתית.

ואחר שזו אבחנת הרב, ממשיך הרב במאמרו¹ לסקור בקצרה את תהליך התחייה, את האתחלתא דגאולה, את הגואל שהוא "נגלה ונכסה וחוזר ונגלה", את המהלך המלווה ב"הרבה חליפות, עליות וירידות ועליות. כל ירידה במהלך

1 "שובו לבצרון", מאמרי הראיה, ב, עמ' 360–362.

המפעל הרי היא בבחינת ההתכסות של הגואל, וכל עליה הבאה אחריה הרי היא בבחינת התגלותו".

הרב קובע בביטחון מוחלט שדברים אלה, כבר בזמנו, נראים בחוש: "כל מי שהוא עוקב אחר סדרי הישוב, מראשית צעדיו עד עכשיו, יכול היה להראות בחוש, איך שמכל ירידה אשר סבלנו נצמחה אח"כ עלייה והתפתחות יותר גדולה, וצעד של דליגה לטובה יצא מכל משבר". הוא אף נותן לכך כמה דוגמאות. את מאורעות תרפ"ט הוא רואה כאחת מהירידות היותר נוראיות: "נורא ואיום הוא, יש בו צדדים שהוא עולה במחשכיו על כל הירידות אשר סבלנו מאז התחיל ישובנו להבנות". אלא שבדיוק משום כך – כרבי עקיבא בשעתו, השוחק למראה השועל היוצא מבית קודש הקודשים, אף לרב "ברור הדבר שלפי ערך הכסוי הזה, גדול יהיה האור אשר יגלה".

את עיקר המשימה המונחת לפתחנו רואה הרב כבבואה, כתמונת ראי מהופך, של עיקר כוונת הפורעים. אם הם ביקשו לקעקע את דרכם של ממזגי לאומיות עם תורניות, הרי פירושו של דבר שזאת בדיוק עלינו לחזק, זאת חובתנו לבצר. עלינו להחדיר שם ד' למפעל התחייה הלאומית ועלינו להחדיר תפיסה לאומית למוסדות התורה. זה הכיוון וזה התיקון. בלשונו של הרב אז, מדובר היה בחיבור היישוב הישן והיישוב החדש, שורש וענפיו, למקשה אחדותית. היום נכנה זאת אולי אחרת, אך הכיוון דומה: העצמת דרכנו הציונית-דתית, על עומק משמעה, בלא מצמוץ ובלא היסוס. משנה ברורה והלכה ברורה.

הכאב שפילח את לבנו בערב שבת לסדר "ויעל עליו את העולה ואת המנחה" היה בו לרבים מאתנו משהו לא מבוטל מן הממד האישי. רבים מאתנו – ואני בתוכם – זכינו להכיר מי משמונת הקדושים הי"ד ומי מהוריהם יבלחטו"א. היכרות זו אכן הביאה רבים מאתנו לזעקה ולדמעה וחתמה בנו צריבה עמוקה. ועם זאת ברי לנו שעומק העניין אינו מתמצה בממד האישי. רשב"ם² לימדנו כי זה מה שהורה משה לאהרן אחר מיתת נדב ואביהו: "זה כבוד השכינה, שרואה בניו מתים ומניח אבלו בעבודת בוראו". או אז "וידום אהרן" ולעומת זאת "אחיכם כל בית ישראל" הם אשר "יבכו את השרפה אשר שרף ד'". העובדה שלא האב, אהרן, הוא שביכה את בניו אלא העם, היא שהבליטה כי לא בממד אישי עסקינן אלא בממד ציבורי. עם ישראל הבין אז ועל כולנו להבין היום

שכולנו-כולנו הוריהם, אחיהם וקרוביהם של הקדושים נריה הי"ד, שגב פניאל הי"ד, יהונתן יצחק הי"ד, אברהם דוד הי"ד, רועי הי"ד, יוחאי הי"ד, יהונדב חיים הי"ד ודורון הי"ד. כשם שכולנו חייבים באבלם כך כולנו חייבים בשליחותם!

זאת ועוד; לא קלה הייתה השבת שעברה על המשפחות ואולם יודע אני בהם שההלכה הנחתה אותם במעשיהם. כבוד השבת הביאם לקיים סעודות שבת, לשיר זמירות שבת, לתת עונג לשבת, שכן כשם שההלכה התוותה את "שלושה לבכי ושלושה למספד" כך התוותה ההלכה כי אבלות שבפרהסייה אינה נוהגת בשבת.

כך גם עלינו לנהוג בימי הפורים הבאים עלינו לטובה. כולנו חייבים בהם בהלכות הפורים, החל בקריאת מגילה וכלה בסעודה, שמחה ו"עד דלא ידע". מידתיות זו תומצתה יפה על ידי ריה"ל³ שכתב:

התורה הא-לוקית [...] לימדתנו את המידה הנכונה, בצוותה עלינו לתת לכל כוח מכוחות הנפש והגוף את החלק המגיע לו בצדק, בלי אשר נבכר את הכוח האחד על פני האחרים [...] בכניעתך בימי התענית לא תקרב אל הא-לוק יותר מאשר בשמחתך בשבתות וימים טובים, אם שמחתך זו באה מתוך מחשבה וכוונה, כי כשם שהתחנונים צריכים מחשבה וכוונה כך גם השמחה בדבר א-לוק ובמצותו צריכה מחשבה וכוונה [...] דברים אלה לא מסרתם תורתנו בידי איש ואיש כי אם קבעה שיעור כולם, כי אין זה ביכולת האדם לתקן תקנות לכל אחד מכוחות הנפש והגוף כראוי לו.

נקיים אפוא אבלות בזמנה ושמחה בזמנה ואל יהיו הדברים סותרים בעינינו. נייחל ונתפלל שאכן כימי הפורים ההם בהם "החודש אשר נהפך להם מגיון לשמחה ומאבל ליום טוב" (אסתר ט, כב), כך יהיה גם בימינו אלה, במהרה.

"חזקו ונתחזקה בעד עמנו ובעד ערי א-לוקינו".